

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра психології та педагогіки

ДИПЛОМНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

на тему: «ПОТРЕБА В ДОСЯГНЕННЯХ
ЯК ЧИННИК САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ»

Шифр ДРМ19190

Виконала: студентка II курсу, група ППМз-19-1

Підпис

А.Ю. Шпиця

Ініціали, прізвище

Керівник: доктор педагогічних наук, професор _____

Підпис

В.В. Райко

Ініціали, прізвище

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки

доктор психологічних наук, професор _____

Підпис

Є. М. Потапчук

Ініціали, прізвище

_____ 2020 р.

Хмельницький 2020

АНОТАЦІЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Тема дипломної роботи: «Потреба в досягненнях як чинник самореалізації особистості»

Студент Шпиця Аліна Юрїївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник Райко Валерій Вікторович
(прізвище, ім'я, по батькові)

Дипломна робота включає: 81 сторінку, 2 таблиці, 4 рисунки, перелік джерел посилання складає 65 найменувань.

Ключові слова: самореалізація, самоствердження, мотивація, юнацький вік, ідентифікація, саморегуляція.

Об'єкт дослідження: самореалізація особистості в юнацькому віці.

Предмет дослідження: потреба в досягненнях як чинник самореалізації особистості в юнацькому віці.

За результатами дослідження розроблено і апробовано практичні поради та тренінгове заняття з формування потреби в досягненнях як чинника самореалізації особистості в юнацькому віці

Одержані результати полягають в можливості використання психологічних порад та тренінгового заняття для розвитку в юнацькому віці потреби в досягненні успіху, дозволяючи їм емоційно переживати свої досягнення, сприймати соціальні запити, здійснювати саморегуляцію своїх дій; у визначенні методів, за допомогою яких у студентів в процесі занять виявляється рівень сформованості потреби в досягненні успіху як чинника самореалізації особистості.

Випускник _____ Шпиця А.Ю.
(прізвище, ініціали)

Дата подання дипломної роботи до захисту 10 грудня 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ.....	7
1.1 Потреба в самореалізації як психолого-педагогічна проблема.....	7
1.2 Психологічні особливості самореалізації особистості в юнацькому віці.....	13
1.3 Потреба у досягненнях в юнацькому віці як чинник самореалізації особистості.....	22
Висновки до розділу.....	27
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТРЕБИ В ДОСЯГНЕННЯХ ЯК ЧИННИКА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	29
2.1 Організація та проведення емпіричного дослідження	29
2.2 Зміст та аналіз результатів емпіричного дослідження.....	38
2.3 Практичні поради та тренінгове заняття з формування потреби в досягненнях як чинника самореалізації особистості в юнацькому віці	60
Висновки до розділу.....	71
ВИСНОВКИ.....	72
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	75

ВСТУП

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується нестійкістю протікання усіх суспільних явищ та процесів. Водночас, значна кількість людей хочуть бути не лише здоровими, а й заможними та успішними у професії. Тому інтерес до проблематики самореалізації особистості наразі залишається актуальним. Відомо, що самореалізація особистості в юнацькому віці пов'язана з використанням індивідуально-особистісного потенціалу для успішного самовираження як в навчальній діяльності, так і на початковому етапі професійної діяльності, а також в соціальному оточенні.

Проблема самореалізації має багатофункціональний характер і тому досліджується філософами та соціологами (А. Ісаєвою, Л. Коган, В. Муляр, Н. Шаталовою, К. Ясперс), психологами та педагогами (Є. Вахромовою, Е. Галажинським, Л. Коростильовою, Д. Леонтєвою, А. Маслоу, К. Федосенко, Л.Цуріковою та ін.). Не дивлячись на те, що дослідженням проблеми самореалізації займалися науковці різних наукових шкіл, проте й дотепер немає єдиної концепції поняття самореалізації. Це пов'язано з тим, що кожен науковець досліджував лише певні аспекти цього явища, при чому лише у сфері своїх наукових інтересів.

Сучасна молодь часто зустрічається з протиріччями між потребою в активній самоактуалізації та реалізації власного потенціалу в різних сферах життєдіяльності і відсутністю ефективного механізму самореалізації, обумовленого зовнішніми і внутрішніми чинниками. Національні традиції, культура, релігія і звичаї, які переломлюються через внутрішній світ людини, її світогляд, цінності, відносини і поведінку, істотно впливають на самореалізацію особистості. Психологи зауважують, що неабияку роль відіграє потреба в досягненнях, мотивація до самореалізації, яка проявляється в розумінні своїх можливостей та прагненні реалізувати себе.

Однією із особливостей сучасного суспільства є проблема визначення цінностей та установок особистості. Проблематика вивчення мотивації

опрацьовувалась у багатьох напрямках психології. Дослідження мотивів та мотивації розглянуто в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних науковців (Дж. Аткинсон, В Врума, Є. Ільїн, О. Леонтьєв, А. Маслоу, М. Магомед-Емінов, По ртер-Ло улер, Д. Узнадзе, В. Шадріков тощо). У дослідженні мотиваційної сфери розглядалась генеза мотиву та мотивації, різновиди та особливості мотиваційних утворень, мотиваційні моделі та теорії мотивації, потреби як внутрішня активність людини, мотивація навчальної та професійної діяльності особистості.

Наразі, у сфері науки, в її теоретичних та практичних дослідженнях, яскраво демонструється позиція суб'єктної значимості особи. Саме в цих параметрах розглядаються проблеми самореалізації особистості та формування їхньої потреби до самореалізації в подальшому житті.

Тому існує важлива необхідність аналізу потреби у досягненнях в юнацькому віці, оскільки саме потреби спонукають до самореалізації у житті. Відчуваючи певну потребу, особистість ставить перед собою ціль для її досягнення, таким чином реалізуючись у суспільстві. Актуальність вищесказаного зумовила вибір теми дослідження.

Об'єкт дослідження: самореалізація особистості в юнацькому віці.

Предмет дослідження: потреба в досягненнях як чинник самореалізації особистості в юнацькому віці.

Мета дослідження: розглянути та емпірично дослідити вплив потреби в досягненнях на самореалізацію особистості в юнацькому віці.

Відповідно до мети дослідження були визначені наступні **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми самореалізації особистості в юнацькому віці.
2. Шляхом теоретичного дослідження уточнити роль потреби в досягненнях як чинника самореалізації особистості в юнацькому віці.
3. Емпіричним шляхом дослідити вплив потреби в досягненнях на самореалізацію особистості в юнацькому віці.

4. Розробити практичні поради та тренінгове заняття з формування потреби в досягненнях як чинника самореалізації особистості в юнацькому віці.

Гіпотеза дослідження: в юнацькому віці потреба в досягненнях відіграє роль важливого чинника, який впливає на процес самореалізації в цьому віці.

Для реалізації поставлених завдань нами був використаний комплекс **методів дослідження:** теоретичні: аналіз, систематизація та узагальнення даних теоретичних досліджень понять «самореалізація» та «потреба в досягненнях»; емпіричні: тест-опитувальник для вимірювання потреби в досягненнях (Ю. Орлов); тест-опитувальник вимірювання мотивації досягнення (М. Магомед-Емінов); діагностика самоактуалізації особистості (А. Лазукін в адаптації Н. Каліна); тест суджень самореалізації особистості С. Кудінова; методи математичної обробки даних: t-критерій Стьюдента, U критерій Манна-Уїтні.

Практичне значення полягає в можливості використання психологічних порад та тренінгового заняття для розвитку в юнацькому віці потреби в досягненні успіху, дозволяючи їм емоційно переживати свої досягнення, сприймати соціальні запити, здійснювати саморегуляцію своїх дій; у визначенні методів, за допомогою яких у студентів в процесі занять виявляється рівень сформованості потреби в досягненні успіху як чинника самореалізації особистості.

Експериментальна база дослідження. Емпіричне дослідження проводилось серед 30 студентів Хмельницького національного університету (м. Хмельницький, Україна) та 30 студентів Інституту післядипломної освіти з питань сталого розвитку (м. Вітценхаузен, Німеччина).

Апробація результатів дослідження відбувалась шляхом публікації статті на тему: Empirical study on the motivation of achievement in adolescence / Paradigmatic view on the concept of world science: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 1), August 21, 2020. Toronto, Canada: European Scientific

Platform та тез «Емпіричне дослідження мотивації досягнень як чинника самореалізації в студентському віці» у збірнику наукових праць: Психологія XXI століття: теоретичні та практичні дослідження, м.Хмельницький.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (65 найменувань) та додатку. Загальний обсяг дипломної роботи – 81 сторінка машинописного тексту (основна частина – 74 сторінки).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ

1.1 Потреба в самореалізації як психолого-педагогічна проблема

Становлення і загальний стан суспільства нерозривно пов'язаний із становленням і гармонійним розвитком особистості. На даний час особливий інтерес викликають проблеми виховання і розвитку особистісних якостей, що сприяють успішній самореалізації людини в житті, її самоздійсненні [4]. Варто враховувати, що самореалізація і як наслідок її самозадоволення можливе в різних сферах життєдіяльності людини: особистої (в родині, дружніх відносинах), творчої (різних видах творчості, мистецтві і т. д.), професійної (в тій чи іншій професії).

Більшість авторів, які досліджують феномен саморозвитку людини, особливу увагу приділяють самореалізації. Під самореалізацією розуміється не лише дослідження себе, а й розвиток своїх здібностей і можливостей: збагачення сутті діяльності і поведінки, задоволення існуючих потреб, поглиблення смаків, розширення власного індивідуального розвитку і творчих здібностей. Самореалізація особистості найбільш явний і повний прояв нею своїх індивідуальних і професійних можливостей [3]. З точки зору філософії, самореалізація являє собою здійснення сенсу і реалізації цінностей (В. Франкл, Н. Бердяєв).

Особливу увагу самоактуалізації і самореалізації особистості приділяється в гуманістичній психології. К. Роджерс вказував на те, що загальним законом живої природи є її глобальне прагнення до розвитку, вдосконалення. У зв'язку з цим ціллю і головною рушійною силою розвитку особистості людини можна вважати її бажання стати самою собою, повністю реалізувати себе в усіх життєвих моментах, проявити свої можливості і

здібності. Це прагнення є в кожній людині і «чекає» лише певних умов для її реалізації [48].

А. Маслоу розглядав самореалізацію з точки зору самоактуалізації, як найвищої потреби людини, яка виступає на перший план, коли задоволені всі інші, «нижчі» потреби. На його думку, самореалізація являє собою бажання людини стати саме тим, ким вона може стати, реалізуючи найбільш повно всі свої можливості. Водночас, на думку вченого, самоактуалізація часто утруднена через наявність великої кількості нереалізованих людиною «нижчих потреб» і серйозних витрат часу на їх реалізацію, незнання ними своїх можливостей, здібностей і талантів, невіри в свої сили, а також придушення соціумом прагнення людини до самоактуалізації через певні норми і заборони [38].

З точки зору К. Юнга, кінцева життєва мета покладена в основу повної реалізації свого Я в результаті свідомої реалізації людиною своєї унікальної психічної реальності, повного розвитку і вираження всіх елементів особистості за рахунок інтеграції всіх протидіючих внутрішньоособистісних сил і тенденцій.

Е. Фромм вважав, що самореалізація є безпосереднім результатом активності людини. Вчений стверджував, що продуктивна самореалізація відбувається тоді, коли сама людина активна й прагне до найвищих досягнень. На його думку, «у житті немає іншого сенсу, крім того, який людина надає їй сама, розкриваючи свої здібності» [54].

Отже, визначимо основні ознаки потреби в самореалізації, які охарактеризовано в зарубіжних дослідженнях:

- прагнення людини стати собою, яке відбувається через систему ціннісних орієнтацій;
- самоздійснення, тобто психічний розвиток і дозрівання, пробудження і реалізація прихованих можливостей людини;
- фундаментальний процес організму, який може мати як позитивні, так і негативні наслідки для індивіда;

- потреба в самореалізації, як вища ієрархія потреб;
- локалізація в несвідомій людській психіці і прояв в «прагненні до задоволення»;
- соціально детермінований характер, оскільки середовище дає засоби для самоактуалізації, а також може містити перешкоди;
- здійснення через осягнення себе, переживання і усвідомлення себе як синтезуючого центру, через вільний вибір шляхом прийняття рішень;
- реалізація в безпосередній взаємодії з оточуючими.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, ми з'ясували, що у вітчизняній психології самореалізація трактується як пізнання себе, процес реалізації себе, успішне освоєння рольових функцій у трудовому, соціальному та сімейному житті, найбільш повне розкриття здібностей, талантів, потенційних можливостей людини, шляхом включення її в соціальні структури. Також це поняття характеризується, як спеціально організована суб'єктом діяльність з метою втілення свого призначення, також як одна з цілей і результату педагогічного процесу, які полягають в допомозі особистості здійснити свої позитивні можливості, розкрити задатки і здібності [8].

Аналіз різних підходів і визначень самореалізації дозволяє зробити висновок, що даний процес включає в себе обов'язкову можливість особистісного розвитку в діяльності, розкриття вроджених і особистісних можливостей.

З точки зору І. Котової та Є. Шиянова, потреба в особистісному самовираженні формується в процесі взаємодії вчителя і учня. Процес навчання відбувається на основі заданого навчального матеріалу, перетворюється педагогом в зміст навчання, що в свою чергу стимулює до активізації наявного в учнів досвіду, інтересів, знань і спонукає їх до перетворення колишніх уявлень [26]. Ця точка зору пов'язана і з психологічним підходом розгляду поняття «самореалізації». Найбільш

поширений спосіб характеристики процесу самореалізації в психологічних дослідженнях являє собою уявлення її в трьох взаємопов'язаних аспектах: як потреба, діяльність і як об'єктивний і суб'єктивний результат діяльності, яка здійснюється.

Потреба в самореалізації є однією з прагнень людини реалізувати свої вроджені здібності. В результаті задоволення цієї потреби людина стає тою, якою вона може стати, виходячи з наявних у неї задатків, здібностей і талантів (Л. Коростилева, М. Михайлов, Л. Коган).

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Н. Анікєєва, С. Рубінштейн, А. Брушлінський, Е. Фромм, В. Давидов та ін.) говорить про те, що більшість дослідників сходяться на думці, що найбільш повна самореалізація людини може проявитися тільки в діяльності. Причому важливо звернути увагу на той факт, що для розвитку особистості, її самореалізації важлива не будь-яка діяльність, а спілкування з іншими людьми [6; 36; 49]. Таким чином, однією з істотних умов формування і задоволення потреби в самореалізації у юнацькому віці буде в тому числі її включеність в спільну діяльність з іншими людьми. Психолого-педагогічними основами процесу самореалізації в навчальній діяльності є: процес взаємодії учасників освітнього процесу, спільна діяльність педагога та особи юнацького віку, емоційні переживання, відчуття успіху, в яких полягають мотиви і потреби в навчальній діяльності.

Як показують дослідження, на самореалізацію впливають різні чинники і умови, серед яких виділяють залежні від людини (ціннісні орієнтири, готовність до саморозвитку, гнучкість мислення, воля та ін.) і не залежні (соціальне середовище, рівень життя, матеріальна забезпеченість, засоби масової інформації, екологічне середовище) [6].

Аналізуючи наукові напрацювання, ми з'ясували, що багато вчених підкреслюють значущість соціальної складової. Так, І. Смірнов зазначає, що до вирішальних чинників, які впливають на самореалізацію, можна віднести особистісні якості. Е. Селезньова вказує на те, що людина може самореалізуватися як унікальна цілісна особистість тільки у соціальному

середовищі. На думку Л. Коростильової, основними умовами самореалізації є наявність у людини певних інтересів і цінностей, розвиненої самосвідомості і рефлексії із здатністю пізнавати й удосконалювати себе, свої реальні та потенційні здібності і можливості [24].

Самореалізація особистості як найтісніше пов'язана з ціннісними орієнтаціями, які, виступають змістовною стороною спрямованості особистості, представляють собою програму розвитку людини. Самореалізація, з цієї точки зору, виступає як процес втілення моделі особистості, яка закладена в системі цінностей, на яку може впливати соціум та зовнішні чинники [9]. Таким чином, в рамках психологічної науки розуміння самореалізації є багатогранним (і як процес, і як спосіб пізнання, виявлення, розкриття, реалізація задатків, потенційних можливостей людини, і як цілі діяльності, і як сукупність всіх цих характеристик), а також чинників і умов її здійснення.

З огляду на вищевикладені особливості процесу самореалізації, головними умовами для її прояви та розвитку у юнацькому віці будуть:

- активізація пізнавальної діяльності інтерактивними методами навчання;
- створення ситуації успіху; засвоєння нового досвіду;
- спільна діяльність юнаків;
- опосередкована діяльність спілкування між собою.

Відповідно до думки Н. Шрамко важливими умовами розвитку потреби в самореалізації є [44]:

1. Рішення навчально-дослідних завдань, які реалізують творчий потенціал осіб, а також самостійний пошук шляхів і рішень проблеми, засобів і ресурсів, які в свою чергу підвищують реалізацію ресурсів і активізують пошук нових.

2. Моделювання особистісних та професійно значущих ситуацій взаємодії, які активують подальший розвиток здібностей, особистісних і комунікативних ресурсів, що сприяє як задоволенню потреби в

самореалізації з одного боку, так і її подальшого розвитку.

Таким чином, правильно організоване розвивальне середовище дає можливості для особистісно професійного становлення. Це свобода прийняття рішення про вибір діяльності, яка дозволила би особистості досягти найбільшого успіху, найвищого самовираження; побудова відносин з людьми різних вікових категорій і соціальних груп; більш інтенсивне проживання різних ролей; освоєння різних середовищ, що утворюють освітній простір [15].

Разом з тим, досвід вивчення реального стану потреби в самореалізації в юнацькому віці в дослідженнях науковців [2] показав, що:

- існує суперечність між вимогами суспільства щодо формування потреби в саморозвитку і самореалізації і діями педагогів і батьків в реальності;
- основною умовою розвитку потреби в самореалізації є суб'єкт-суб'єктні відносини між студентами та дорослими, в той же час в більшості випадків переважають суб'єкт об'єктні відносини, які ускладнюють розвиток потреби в самореалізації;
- існує тенденція до вибіркової в становленні і реалізації в юнацькому віці потреби в самореалізації в залежності від схильностей до навчання і занять у вільний час.

На нашу думку необхідно погодитися з точкою зору В. Серікова про те, що самореалізація як прагнення до визнання свого образу «Я» оточуючими відноситься до основних особистісних функцій. Потреба затвердити себе, домогтися визнання називається фундаментальною людською приналежністю. Її задоволення є необхідною умовою і джерелом нормального розвитку в юнацькому віці, в ході самореалізації формується позитивний образ «Я» [11, с. 16-19].

Таким чином, аналізуючи психолого-педагогічну літературу, ми прийшли до висновків, що потреба в самореалізації є однією з вищих потреб людини. Основними її характеристиками є поява прагнення людини до

самоздійснення, бути собою, розвивати себе, реалізувати наявні ресурси і отримувати нові. До найважливіших умов формування потреби в самореалізації можна віднести можливість активного засвоєння суб'єктом самореалізації життєвого простору, нового досвіду і соціальних зв'язків шляхом участі в цілеспрямованій творчій і професійній діяльності.

Важливим моментом у формуванні потреби в самореалізації в юнацькому віці є досвід їх взаємодії з дорослими, наявність бажання і можливості вступити в суб'єкт-суб'єктні відносини, які є однією з основних умов самореалізації і саморозвитку в юнацькому віці.

1.2 Психологічні особливості самореалізації особистості в юнацькому віці

Аналізуючи історико-філософський контекст, деякі філософи (Р. Зобов, А. Ісаєв, В. Келасєв, Л. Цирева та ін.), виділяють два основні підходи до проблеми самореалізації. Ці підходи засновані на тому, що в трактуванні самореалізації присутні дві різні філософські орієнтації: есенціалістичний і екзистенціалістичний. У свою чергу ці орієнтації базуються на протилежних концепціях людини і людської свободи. До есенціалістичної концепції належать погляди Аристотеля і його однодумців, які стверджували, що самореалізації підлягають ті властивості особистості, її риси або здібності, які висловлюють її сутнісну природу. На їхню думку, самореалізація розуміється як втілення в життя людської сутнісної природи. Дана концепція не враховує вищі потреби особистості, які неможливо задовольнити простим перетворенням соціальних ситуацій [11, с.44]. Специфічною особливістю екзистенціальної концепції виступає не людська натура, а саме людське існування, людське буття.

Таке протиставлення спостерігалось вже в античних філософських навчаннях. Ще Сократ говорив, що людську натуру слід вивчати іншим шляхом, не так, як природу фізичних явищ і речей, тобто не з точки зору її об'єктивної сутності. Екзистенціальний підхід до проблеми самореалізації особистості ґрунтується на індивідуально-орієнтованій сучасній філософській концепції.

Таким чином, проблему самореалізації філософи (Ф. Бекон, К. Роджерс, Л. Фейєрбах, Е. Фромм) [48, с.198] розглядали як процес «опредметнення-розпредметнення», співвідносили феномен самореалізації з призначенням конкретної людини і давали пояснення сутності самореалізації особистості, яке невіддільне від тих завдань, які вона ставить безпосередньо перед собою. Людині властива здатність реалізувати себе. У цьому, на думку перерахованих філософів, полягає сенс життя і людського існування [7; 9].

Е. Галажинский зазначає, що більшість сучасних вітчизняних і зарубіжних філософів, як біхевіористичного так і гуманістичного напрямків, проблему самореалізації особистості та її духовного становлення досліджували на межі психології і філософії, оскільки були відомими фахівцями в галузі психіатрії [12, с.3]. Проблеми самореалізації особистості в різноманітних видах соціально-педагогічної діяльності представлені в дослідженнях Б. Ананьєва, В. Бочарової, Л. Виготського, О. Леонтьєва, В. Мудрика, Р. Овчарової, С. Рубінштейна, Б. Теплова, З. Фрейда, В. Шадрикова [17; 25; 61].

Автори концепції діяльнісного підходу О. Леонтьєв і С. Рубінштейн вважали, що людина через діяльність приєднується до життя інших людей, наближаючись до їхньої культури, звичок, навичок, прийомів поведінки із знаряддями праці. Ці вчені вважають, що діяльність розвиває і організовує психіку, а отже, і саму особистість. О. Леонтьєв наголошував, що справжнє народження людини відбувається тоді, коли вона починає усвідомлювати себе частиною суспільства, коли вона свідомо бере участь у колективній, суспільно значущій діяльності [49, с.257-269].

В основі становлення і вдосконалення особистості лежить ієрархічний ряд мотивів, які спонукають особистість до діяльності. На думку О. Леонтьєва, процес самореалізації особистості виражається в «тіні» себе в продуктах своєї діяльності, в опредмечуванні своїх здібностей і сутнісних сил в результаті соціальної діяльності [30, с. 5].

Приблизно такої ж думки інший відомий вчений С. Рубінштейн, який стверджував що зростаюча особистість вибудовує свій життєвий шлях, відстоюючи унікальну власну індивідуальність, усвідомлено стверджуючи в суспільстві особистісну позицію, вступає в різні міжособистісні відносини. Весь процес застосування своїх індивідуальних можливостей особистість може реалізувати на креативному рівні, проявляючи оригінальність, індивідуальність і універсальність. Інтерес до дослідження психологічних умов формування здатності до самоактуалізації і самореалізації проявляли і західні психологи (Г. Айзенк, А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс [48], Г. Олпорт [38, с.45], З Фройд, Е. Фромм, К. Юнг [57]).

Одним з перших, хто спробував побачити в людських домінуючих інстинктах потребу в самореалізації вважається З. Фройд [57]. Людина від тварини відрізняється тим, що вона намагається вийти за межі утилітарних природних запитів, прагне знати не тільки те, що їй потрібно для виживання, але і хоче осягнути сутність своєї «Я-особистості» і сенс життя взагалі. Ця самореалізація досягається людиною за допомогою системи орієнтацій, яка формується у спілкуванні з іншими індивідами.

Ідентифікація є тим «відчуттям», яке дозволяє людині з усією відповідальністю в суспільстві заявити про себе як про «Я-індивідуальність», і соціальне середовище активно впливає на цю потребу [8]. У систему соціальної самореалізації, на думку Е. Фромма, входять потреба в зв'язках з людьми, в спілкуванні, в самоствердженні, у формуванні самосвідомості, в уподобаннях, в необхідності мати предмет поклоніння і багато іншого [58, с.8].

Пошук власної ідентичності, людської природи свого «Я», прагнення до збереження цінностей національної культури, звичаїв, традицій є фундаментальна і глибинна потреба людини усвідомлювати себе, свою екзистенційну обставину. Коріння незалежності духу, вважає Е. Фромм, в особистісному самопізнанні, подоланні нашої обмеженості. Виникнення потреби в самореалізації, на думку Е. Фромма, є наслідком екзистенціальної потреби як психічного стану, вічного і незмінного у своїй основі [19, с.147]. Певні соціальні умови в стані лише змінити способи її задоволення: вона може знайти вихід у творчості і в руйнуванні, в любові і в злочині і т.д.

Адаптуючись до певних соціальних умов, індивід розвиває в собі такі якості характеру, які спонукають його визнавати за основу саме ті дії, які доводиться йому здійснювати [25, с.9]. На думку Г. Олпорта, самореалізація юнака – це осмислений і суб'єктивний важливий процес виявлення особистістю своїх можливостей і здібностей у відносинах і діяльності. Самореалізація студента як соціально-педагогічний процес передбачає: відкритість досвіду і його прийняття; ідентифікацію себе з оточуючими людьми; різноманітне сприйняття особистістю чуттєво-заданих ситуацій; творчий характер активності і діяльності [38, с.6].

У роботах Л. Божович, А. Ковальова, В. Тарасенко та інших дослідників самореалізація, як одна з особистісних структур свідомості, набуває статусу психолого-педагогічної категорії. На їхню думку, під самореалізацією слід розуміти акт реалізації власного «Я», в ході якого формується позитивний образ «Я», народжується почуття власної гідності – внутрішньою підставою морального самоствердження. Найчастіше самореалізація розглядається як необхідна умова розвитку окремої особистості і поступального розвитку суспільства в цілому.

Прагнення до самоствердження і самореалізації особистості формується шляхом досить тривалого цілеспрямованого навчально-виховного впливу. Цьому багато в чому сприяє освітнє середовище. Слід зазначити спільність позицій дослідників даної проблеми в тому, що

самореалізація особистості в своїй основі передбачає творчий початок. Основу феномена «самореалізація особистості» складають також процеси, пов'язані з саморозвитком, самосвідомістю, самовдосконаленням, самопізнанням, самовизначенням, саморегуляцією. Проблема самореалізації особистості перетинається з поняттями індивідуальності, ідентичності, особистісного зростання, відповідальності, самовираження.

В самореалізації особистості провідна роль належить самоосвіті і самовихованню як результату самовизначення. На думку соціологів, педагогів і психологів для справжнього особистісного самовизначення необхідна самоосвітня діяльність, яка задовольняє потребу в самореалізації, самопізнанні й особистісному зростанні. Тому виховання культури самореалізації неможливе без розвитку рефлексивних, творчих та пізнавальних здібностей. Сучасна освітня організація повинна сприяти реалізації інтересів і схильностей, розвитку задатків, виробленню моральних переконань; створювати умови для навчання студентів з різним рівнем здібностей і задатків; для розвитку творчого мислення, навчити прийомам діяльності в колективі; заохочувати самовираження і впевненість в собі в майбутніх фахівців [16, с.45].

Таким чином, самореалізація виступає в ролі засобу самовиховання, особистісного самовизначення і самовдосконалення, оскільки сприяє розвитку різних сфер особистості (інтелектуальної, вольової, емоційної, мотиваційної) і базових якостей людини, яка розвивається (цілеспрямованості, організованості, працьовитості, сили волі, наполегливості). Самореалізація, як вища форма задоволення пізнавальної потреби особистості, пов'язана з проявом значних вольових зусиль, високим ступенем свідомості та організованості, прийняттям внутрішньої відповідальності за своє самовдосконалення. Знання, придбані шляхом самоосвіти, дуже міцно зберігаються в пам'яті і продуктивно реалізуються.

Потреба у самореалізації та розвиткові власного «Я» означає прояв своїх здібностей та їх подальше удосконалення. Вона пов'язана з мотивацією

досягнення та перегукується з потребою у визнанні та прийнятті як члена суспільства. Юнацький вік, як вважає Г. Абрамова, – це вік зростання сили «Я», його здатності не втратити, зберегти своє «Я» та проявити власну індивідуальність в умовах групової діяльності та інтимної близькості, дружби [39, с.130].

Д. Мацумото виокремлює дві форми мотивації досягнення, які можуть бути притаманні студентам: індивідуально та соціально орієнтовану. Індивідуально орієнтована мотивація досягнення зазвичай має місце в західних культурах, наприклад, у США. Індивід прагне до успіху заради свого власного «Я». В країнах Далекого Сходу в суспільстві більш поширеним є соціально орієнтована мотивація досягнення. За такої форми мотивації індивід прагне до успіху заради релевантного оточення, наприклад, заради членів родини. Китайський студент може старанно вчитись, щоб бути прийнятим до престижного університету і потім влаштуватися на роботу в провідну компанію. З поведінкової точки зору, можливо, й немає відмінностей між китайським та американським індивідом, який також прагне до успіху у навчанні та на роботі. Проте, у випадку китайців кінцевою метою може бути не особиста кар'єра, а завдання більш колективістичного або взаємозалежного характеру. Взаємозалежні цілі можуть включати в себе зміцнення соціального положення своєї родини, виправдання очікувань членів сім'ї або власного почуття обов'язку перед батьками, які пішли на великі жертви, щоб виховати та підтримати студента. Інакше кажучи, прагнення до успіху в китайського студента має набагато глибше соціальне коріння та необов'язково відображає його бажання збагатити або «просунути» власне «Я», що підтверджено даними Д. Бонда. Зокрема, він оцінював різні рівні мотивації серед китайських студентів і виявив, що вони демонструють підвищений рівень соціально орієнтованої мотивації досягнення порівняно з індивідуально орієнтованою [63, с.146].

Оскільки самореалізація особистості за своєю сутністю пов'язана з самопізнанням і самооцінкою людини, її усвідомленням, цілеспрямованим

формуванням власних потреб, інтересів, цілей, ідеалів, то стає зрозумілим, чому компоненти досліджуваного процесу піддавались психолого-педагогічному аналізу. Американський учений Д. Макклеланд [62, с.35] вважає, що потреба в досягненні є несвідомим спонуканням до набагато досконалішої дії, до досягнення стандарту досконалості. Характерними рисами людей з вираженою мотивацією досягнення він вважає:

- 1) перевагу працювати в умовах максимального спонукання мотиву досягнення (тобто вирішувати завдання середнього ступеня складності);
- 2) мотивація досягнення не завжди призводить до вищих, порівняно з іншими, результатів. А високі результати не постійні та є наслідком актуалізованого мотиву досягнення;
- 3) узяття на себе особистої відповідальності за виконання діяльності, але в ситуаціях невисокого або помірною ризику, і якщо успіх не залежить від випадковості;
- 4) перевагу адекватного зворотного зв'язку про результати своїх дій;
- 5) прагнення до пошуку набагато ефективніших, новіших методів вирішення завдань, тобто схильність до новаторства [8, с.365].

Характерні ознаки мотивації досягнення згідно Х. Хекхаузена:

- 1) сама ідея досягнення передбачає дві можливості: досягти успіху і потерпіти невдачу. У осіб з високою мотивацією досягнення виражена орієнтація на досягнення успіху;
- 2) мотивація досягнення проявляється у разі, якщо діяльність надає можливості для вдосконалення. Завдання мають бути середнього ступеня складності;
- 3) мотивація досягнення орієнтована на певний кінцевий результат, на мету. При цьому для мотивації досягнення характерний безперервний перегляд цілей;
- 4) для людей з високою мотивацією досягнення характерне повернення до вже перерваного заняття і доведення їх до кінця [55, с. 69].

У вітчизняній психології одним із впливових авторів з цієї проблематики є Т. Гордєєва [14, с.126]. Під мотивацією досягнення розуміється мотивація досягнення діяльності. Досягнення діяльності – діяльність, пов'язана з цілеспрямованим перетворенням суб'єктом навколишнього світу, себе, інших людей і стосунків з ними. Така діяльність мотивується прагненням зробити щось якнайкраще або швидше, зробити прогрес, за яким стоять базові людські потреби в досягненні, зростанні і самовдосконаленні.

У вітчизняній психології мотивація досягнення досліджується М. Магомед-Еміновим, який визначає її як функціональну систему інтегрованих афективних і когнітивних процесів, що регулює процес діяльності в ситуації досягнення по усьому ходу її здійснення [34, с.14]. Можна відмітити особливі структурні компоненти, що виконують специфічні функції в процесі мотиваційної регуляції діяльності: мотивація актуалізації (спонукання і ініціація діяльності), мотивація селекції (процеси вибору мети і дії, що відповідає їй), мотивація реалізації (регуляція виконання дії і контроль реалізації наміру), мотивація постреалізації (процеси, спрямовані на припинення дії або зміну однієї дії іншим). Мотивація досягнення спрямована на певний кінцевий результат, що отримується завдяки власним здібностям людини, а саме: на досягнення успіху або уникнення невдачі. Мотивація досягнення, таким чином, по суті своїй орієнтована на мету. Вона підштовхує людину до природного результату ряду пов'язаних одна з однією дій. Передбачається чітка послідовність серії дій, вироблюваних одно за іншим. Проте існують специфічні форми активності, не пов'язані безпосередньо з метою таким чином. Діяльність, що відноситься до досягнення, іноді виконується сама по собі і не має цілі завершення після досягнення мети або якої-небудь іншої зовнішньої причини [14, с. 155]. З такими проявами ми зустрічаємося, наприклад, при вирішенні інтелектуальних завдань (кросворди, головоломки) або в ручній роботі, що вимагає певних навичок (вишивка, в'язання). Різні складнощі, з якими люди

стикаються в процесі рішення завдань такого роду, сприймаються як приємний і навіть стимулюючий досвід. Занадто швидке досягнення мети і успіху може навіть розчаровувати. Подібна організація цілей, пов'язана з досягненням, як і гра належить до категорії нецільової активності.

Для мотивації досягнення характерний постійний перегляд цілей. Якщо подивитися на послідовність дій, важливість постійного перегляду цілей з часом стає очевидною, оскільки ланцюг дій може уриватися на години, дні, тижні, місяці або навіть роки. Ще однією характеристикою мотивації досягнення є постійне повернення до перерваного завдання, до чогось раніше залишеного, відновлення основної спрямованості дій. Так, створюються складні і тривалі структури з основної, побічної і такої, що входить до їх складу діяльності, які ведуть за допомогою досягнення серії «субцілей» до головної, нехай навіть дуже віддаленої. Планування стає необхідним для досягнення впорядкованої послідовності і функціональної організації ланцюга дій. Це часове охоплення ряду дій, які Г. Мюррей назвав «серією» активів, і відрізняє мотивацію досягнення від безлічі інших мотивів.

Насамкінець, успіх або невдача в орієнтованій на досягнення взаємодії людини з середовищем завжди випадкові і таким чином є усього лише скороминущими періодичними станами стосовно мотивації досягнення. І незалежно від того, наскільки диференційовані критерії успішності, ця шкала складається з двох частин: одна з них символізує успіх (не важливо, наскільки яскраво виражений), а інша – невдачу; ці частини відокремлені один від одного вузькою пограничною областю, якщо не межею. Залежно від досягнутих успіхів ця межа може переміщатися вгору і вниз за шкалою, зміщуючи разом з собою нульову точку відліку. Тому неможливо об'єктивно визначити для досить тривалого періоду часу, що саме для певної людини буде успіхом, а що – невдачею [27, с.148].

Студентство – це майбутні фахівці, які не лише вчаться, а й проявляють себе різнобічно у суспільному й культурному житті. Тобто мають активну життєву позицію і прагнення до досягнення успіху. Вивчення особливостей

їх потреб у досягненні допоможе створити більш повноцінний портрет успішної людини [26, с.361].

1.3 Потреба у досягненнях в юнацькому віці як чинник самореалізації особистості

Потреба у самореалізації особистості та розвитку її власного «Я» може говорити про прояв своїх здібностей, а в подальшому і про їх удосконалення. Водночас потреба у самореалізації пов'язана із мотивацією досягнення та поєднується із потребою у визнанні та прийнятті як члена суспільства. Юнацький вік, як вважає Г. Абрамова, це вік зростання сили «Я», її здатності не лише не втратити, а й зберегти своє «Я» та проявити свою індивідуальність в умовах групової діяльності та інтимної близькості, дружби. Дійсно, така загроза існує, коли самореалізація в ранній юності підміняється юнацькою субкультурою. Потреба у досягненнях – це особливий вид потреб людини.

Потреби впливають на мотивацію, а мотивація являє собою пояснювальний конструкт, що використовується для пояснення причин поведінки людей (того, чому вони поводяться так, а не інакше), її спрямованості і механізмів здійснення. Відповідно, виникає поняття мотивації досягнення. Аналізуючи наукові напрацювання, ми під поняттям мотивацією досягнення розуміємо мотивацію, спрямовану на можливо краще виконання будь-якого виду діяльності, орієнтованої на досягнення певного результату, до якого може бути застосований критерій успішності (тобто він може бути зіставлений з іншими результатами використовуючи деякі стандарти оцінки) [14, с.91].

Д. Мацумото виокремлює дві форми мотивації досягнення: індивідуальну та соціально орієнтовану. Індивідуально орієнтована мотивація досягнення зазвичай має місце в західних культурах, наприклад, у

США. Індивід прагне до успіху заради свого власного «Я». В китайському ж суспільстві набагато більш поширеним є соціально орієнтована мотивація досягнення. За такої форми мотивації індивід прагне до успіху заради відповідного оточення, наприклад, заради членів родини. Китайський студент може старанно вчитись, щоб бути прийнятим до престижного університету і потім влаштуватися на роботу в провідну компанію. З поведінкової точки зору, можливо, й немає відмінностей між китайським та американським індивідом, який також прагне до успіху у навчанні та на роботі. Проте, у випадку китайців кінцевою метою може бути не особиста кар'єра, а завдання більш колективістичного або взаємозалежного характеру. Взаємозалежні цілі можуть включати в себе зміцнення соціального положення своєї родини, виправдання очікувань членів сім'ї або власного почуття обов'язку перед батьками, які пішли на великі жертви, щоб виховати та підтримати студента. Інакше кажучи, прагнення до успіху в китайського студента має набагато глибше соціальне коріння та не обов'язково відображає його бажання збагатити або «просунути» власне «Я», що підтверджено даними Д. Бонда. Зокрема, він оцінював різні рівні мотивації серед китайських студентів і виявив, що вони демонструють підвищений рівень соціально орієнтованої мотивації досягнення порівняно з індивідуально орієнтованою [6, с.32].

Оскільки самореалізація особистості за своєю сутністю пов'язана з самопізнанням і самооцінкою людини, її усвідомленим, цілеспрямованим формуванням власних потреб, інтересів, цілей, ідеалів, то стає зрозумілим, чому компоненти досліджуваного процесу піддавались психолого-педагогічному аналізу. Так, великий внесок у теорію проблеми самореалізації особистості зробили дослідники самопізнання. Цей процес вивчали ще з давніх часів (Сократ і Платон), проблема самопізнання була центральною також у спадщині видатного українського мислителя Г. Сковороди. Філософ М. Бердяєв у своїй праці «Самопізнання» говорить про те, що самопізнання

не можна вважати самоціллю, а треба його розуміти як засіб становлення людини як особи, як творця [44, с. 123].

Розробка проблеми мотивації досягнення здійснювалась багатьма психологами. Американський учений Д. Макклеланд вважає, що потреба в досягненні «є несвідомим спонуканням до набагато досконалішої дії, до досягнення стандарту досконалості». На його думку, для осіб з вираженою мотивацією досягнення характерно:

1) перевага працювати в умовах максимального спонукання мотиву досягнення (тобто вирішувати завдання середньої міри труднощі);

2) мотивація досягнення не постійно призводить до більш високих, ніж результатів. А високі результати не постійні та є наслідком актуалізованого мотиву досягнення;

3) взяття на себе особистої відповідальності за виконання діяльності в ситуаціях невисокого або помірною ризику, навіть якщо успіх не залежить від випадковості;

4) перевага адекватного зворотнього зв'язку про результати своїх дій;

5) прагнуть до пошуку набагато ефективніших, новіших методів рішення завдань, тобто схильні до новаторства [8, с. 65].

Інші уявлення про мотивацію досягнення розвиваються німецьким психологом Х. Хекхаузенем. Згідно з його поглядами, мотивація досягнення являє собою спробу збільшити або зберегти найбільш високі здібності людини до усіх видів діяльності, до яких можуть бути застосовані критерії успішності і де виконання подібної діяльності може привести або до успіху, або до невдачі. Характерні ознаки мотивації досягнення:

1) сама ідея досягнення має на увазі дві можливості: досягти успіху і потерпіти невдачу. У осіб з високою мотивацією досягнення виражена орієнтація на досягнення успіху;

2) мотивація досягнення проявляється у разі, якщо діяльність надає можливості для вдосконалення. Завдання мають бути середньої міри важкості;

3) мотивація досягнення орієнтована на певний кінцевий результат, на мету. При цьому для мотивації досягнення «характерний безперервний перегляд цілей»;

4) для людей з високою мотивацією досягнення характерне повернення до вже перерваного зайняття і доведення їх до кінця [22, с. 69].

У вітчизняній психології по цій проблематиці вагомий внесок був зроблений Т. Гордєєвою. Під мотивацією досягнення вона розуміє мотивацію досягнення діяльності. Досягнення діяльності розглядає як діяльність, пов'язану з цілеспрямованим перетворенням суб'єктом навколишнього світу, себе, інших людей і стосунків з ними. Така діяльність, на думку Т.Гордєєвої, мотивується прагненням зробити щось якнайкраще або швидше, зробити прогрес, за яким стоять базові людські потреби в досягненні, зростанні і самовдосконаленні [14].

У вітчизняній психології мотивація досягнення досліджується М. Магомед-Еміновим, який визначає мотивацію досягнення як функціональну систему інтегрованих воедино афективних і когнітивних процесів, що регулює процес діяльності в ситуації досягнення безпосередньо по всьому ходу її здійснення. Можна відмітити особливі структурні компоненти, що виконують специфічні функції в процесі мотиваційної регуляції діяльності: мотивація актуалізації (спонукання і ініціація діяльності), мотивація селекції (процеси вибору мети і дії, що відповідають їй), мотивація реалізації (регуляція виконання дії і контроль реалізації наміру), мотивація постреалізації (процеси, спрямовані на припинення дії або зміну однієї дії іншою).

Мотивація досягнення спрямована на певний кінцевий результат, що отримується завдяки власним здібностям людини, а саме: на досягнення успіху або уникнення невдачі. Мотивація досягнення, таким чином, по суті своїй орієнтована на мету. Вона підштовхує людину до «природнього» результату ряду пов'язаних між собою дій. Передбачається чітка

послідовність серії дій, які здійснюються одна за одною. Проте існують специфічні форми активності, не пов'язані безпосередньо з метою.

Діяльність, що відноситься до досягнення, іноді виконується сама по собі і не має на своїй меті завершення після досягнення мети або якої-небудь іншої зовнішньої причини [14, с. 155]. З такого роду проявами ми зустрічаємося, наприклад, при вирішенні інтелектуальних завдань (кросворди, головоломки) або при ручній роботі, що вимагає певних навичок (вишивка, в'язання). Різні складнощі, з якими люди стикаються в процесі рішення завдань такого роду, сприймаються як приємний і навіть стимулюючий досвід. Занадто швидке досягнення мети і успіху може навіть розчарувати. Подібного роду організація цілей, пов'язана з досягненням, як і гра належить до категорії «нецільової активності».

Для мотивації досягнення характерний постійний перегляд цілей. Якщо подивитися на послідовність дій, важливість постійного перегляду цілей з часом стає очевидною, оскільки ланцюг дій може уриватися на години, дні, тижні, місяці або навіть роки. Ще однією характеристикою мотивації досягнення є постійне повернення до перерваного завдання, до чогось раніше залишеного, відновлення основної спрямованості дій. Стає необхідним планування для досягнення впорядкованої послідовності і функціональної організації ланцюга дій. Це часове охоплення ряду дій, які Мюррей називає «серією» актів, і відрізняє мотивацію досягнення від безлічі інших мотивів.

Таким чином, успіх або невдача в орієнтованій на досягнення взаємодії людини з середовищем завжди випадкові і як наслідок є швидкоплиними періодичними станами по відношенню до мотивації досягнення. І незалежно від того, наскільки диференційовані критерії успішності, ця шкала складається з двох частин: одна з них символізує успіх (не важливо, наскільки яскраво виражений), а інша – невдачу; і ці частини відокремлені одна від одної вузькою граничною межею. Залежно від досягнутих успіхів ця межа може переміщатися вгору і вниз за шкалою, зміщуючи разом з собою нульову точку відліку. Тому неможливо об'єктивно визначити для досить

тривалого періоду часу, що саме для певної людини буде успіхом, а що – невдачею. В юнацькому віці йде формування майбутніх фахівців, які не тільки вчаться, а й проявляють себе різнобічно у суспільному й культурному житті. Тобто мають активну життєву позицію і прагнення до досягнення успіху. Вивчення їх особливостей допоможе створити більш повноцінний портрет успішної людини [26, с. 255].

Висновки до розділу

Аналізуючи наукові розробки вчених ми з'ясували, що сутність самореалізації полягає в свідомому прагненні особистості реалізувати, актуалізувати свої внутрішні потенціали. Самореалізація характеризується активністю, цілісністю, співвідністю зі світом, комунікативністю, адаптацією, саморозвитком, саморегуляцією. Маючи здатність і готовність до самореалізації, юнаки отримують реальну можливість прояву творчої ініціативи та розвитку своїх здібностей.

Самореалізація особистості в психологічному аспекті має неоднозначне трактування. Представлений порівняльний аналіз аргументований різними точками зору на суть досліджуваного предмета, де вихідним методологічним принципом самореалізації служить діяльнісний підхід, а ключовим поняттям в його визначенні - поняття сутнісних сил людини. Самореалізація в юнацькому віці здійснюється в процесі діяльності та соціалізації. В свою чергу на процес самореалізації особистості впливає безліч чинників, один із них потреба в досягненні.

В ході теоретичного опрацювання досліджуваної проблеми уточнено роль потреби в досягненнях як чинника самореалізації особистості студента в юнацькому віці. Для необхідного і достатнього критерію суб'єктивної задоволеності самореалізації науковці виділяють три умови: досягнення бажаного результату діяльності, максимальне використання своїх фізичних і психічних можливостей в процесі діяльності, розумна суб'єктивна «ціна»

результату. Виконання цих умов в ході діяльності можливі тільки в разі правильної постановки мети діяльності. Людина повинна мати здатність до саморегуляції як адекватної оцінки своїх можливостей і завдань, які є для неї непростими і не складними, а нормальними, які можуть бути виконані на межі, але не виходять за межі її можливостей.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТРЕБИ В ДОСЯГНЕННЯХ ЯК ЧИННИКА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІСІ

2.1 Організація та проведення емпіричного дослідження

Сучасна практика має різноманітний інструментарій дослідження потреб особистості у досягненнях. Для якісного дослідження теми нашої роботи, було обрано наступні методики:

- тест-опитувальник для вимірювання потреби в досягненнях (Ю. Орлов) [44];
- тест-опитувальник вимірювання мотивації досягнення (М. Магомед-Емінов) [33];
- діагностика самоактуалізації особистості (А. Лазукін в адаптації Н. Каліна) [24];
- тест суджень самореалізації особистості С. Кудінова [44].

Одним із різновидів мотивації діяльності, від якого залежить людське життя є мотивація досягнення, як бажання до покращення результатів, задоволеність досягнутим, завзятість у досягненні своїх цілей. Значна кількість досліджень доводять тісний зв'язок між життєвою успішністю і рівнем мотивації досягнення. І це закономірно, оскільки, особи, яким властивий високий рівень цієї мотивації, прагнуть знайти ситуації для досягнення, упевнені в успішному результаті, стають відповідальними, рішучими, проявляють завзятість у прагненні до своєї мети, прикладають зусилля у подоланні перешкод, отримують втіху від вирішення завдань.

Тест-опитувальник «Шкала оцінки потреби в досягненні» розроблений Ю. Орловим. Уявлення про потреби в досягненнях бере свій початок з поняття Ф. Хоппе «Я-рівень», що означає прагнення людини утримувати

самосвідомість на якомога більш високому рівні за допомогою високого особистого стандарту досягнень (рівня домагань). Пізніше це поняття перетворилося в поняття «мотив досягнення», яке визначається Х. Хекхаузенем як прагнення підвищувати свої здібності і вміння, підтримувати їх на якомога більш високому рівні в тих видах діяльності, по відношенню до яких досягнення вважаються обов'язковими. Дана методика спрямована на дослідження рівня мотивації досягнення. Він містить твердження, які диференціюють людей двох протилежних груп: з високим і низьким рівнями потреби у досягненнях.

У тесті міститься 22 твердження, які дають змогу уточнити думки, інтереси і те, як особистість оцінює себе. У бланку відповіді позначаються «Так», якщо присутня згода з запропонованим твердженням, а якщо згода відсутня – «Ні». Жодних додаткових написів робити респондентові не слід. Респондент заповнюючи бланк для відповідей, повинен мати на увазі, що твердження дуже короткі і не передбачають всіх подробиць.

Для роботи з варіантом брошури тесту слід використати реєстраційний бланк, зразок якого наведений в додатку Б.

Підраховується кількість позитивних відповідей ("+") на питання 2, 4, 6, 8, 9, 13, 15, 16, 18, 19, 22 і кількість негативних відповідей ("-") на решту усіх запитань. Рівень потреби в досягненні визначається за допомогою наступних значень:

2-11 – низький рівень

12-15 – середній рівень

16-22 – високий рівень

Тест-опитувальник А. Мехрабіана для вимірювання мотивації досягнення, запропонований М. Магомед-Еміновим. Тест-опитувальник для вимірювання мотивації досягнення призначений для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі. При цьому оцінюється, який з цих двох мотивів у випробуваного домінує. Мотивація досягнення, на думку Г. Мюррея,

виражається в потребі долати перешкоди і досягати високих показників у праці, самовдосконалюватися, змагатися з іншими й випереджати їх, реалізовувати свої таланти і тим самим підвищувати самоповагу. Мотивація досягнення як один з різновидів мотивації діяльності, пов'язана з потребою індивіда домагатися успіху й уникати невдачі. Формування мотивації до успіху чи до уникнення невдачі залежить від низки чинників, а саме, від умов виховання і середовища, особливостей механізмів захисту психіки, а також особистісних особливостей. Згідно наукових напрацювань досліджуваної нами проблеми до таких слід віднести:

- 1) особистісні стандарти (оцінки суб'єктивної ймовірності успіху, суб'єктивні труднощі завдання);
- 2) привабливість самооцінки (привабливість для індивіда особистого успіху або невдачі в даній діяльності);
- 3) індивідуальні переваги типу атрибуції (приписування відповідальності за успіх або за невдачу собі або оточуючим обставинам).

Дана методика застосовується для дослідницьких цілей при діагностиці мотивації досягнення у старших школярів і студентів. Тест являє собою опитувальник, що має дві форми: чоловічу (форма В) і жіночу (форма А). По кожній з шкал підраховується сумарний бал. Використовується наступна процедура. Відповідям досліджуваного на прями (відмічені знаком «+» у ключі) зворотні (відмічені знаком «-» у ключі) пункти опитувальника приписуються бали на основі співвідношень.

Ключ до чоловічої форми: + 1, -2, + 3, -4, + 5, -6, + 7, + 8, -9, + 10, -11, -12, + 13, + 14, -15, -16, + 17, -18, + 19, -20, + 21, -22, -23, + 24, -25, -26, -27, + 28, -29, -30, + 31, 32 .

Ключ до жіночої форми: + 1, + 2, -3, + 4, -5, -6, + 7, + 8, -9, + 10, -11, -12, -13, + 14, -15, -16, + 17, -18, + 19, -20, + 21, -22, + 23, -24, -25, + 26, -27, + 28, -29, -30.

Далі визначається сума балів, набраних досліджуваним з усього опитувальника. На основі підрахунку сумарного балу визначають, яка

мотиваційна тенденція домінує у респондента. Якщо ця сума виявилася в інтервалі від 165 до 210, то роблять висновок про те, що в мотивації досягнення успіхів у даного досліджуваного домінує прагнення до успіху. Якщо сума балів виявилася в межах від 76 до 164, то роблять висновок про домінування прагнення уникати невдачі. Якщо сума балів виявилася в межах від 30 до 75, то ніякого певного висновку про домінування один над одним мотивації досягнення успіхів або уникнення невдач зробити не можна. Тест складається з низки тверджень, що стосуються ділових сторін характеру, а також думок і почуттів з приводу деяких життєвих ситуація. Щоб оцінити ступінь згоди або незгоди з кожним із тверджень, використовується наступна шкала:

- + 3 повністю згоден;
- + 2 згоден;
- + 1 скоріше згоден, ніж не згоден;
- 0 нейтральний;
- 1 скоріше не згоден, ніж згоден;
- 2 не згоден;
- 3 повністю не згоден.

Мотив досягнення успіху – намагання людини добитися успіхів у діяльності і спілкуванні. Мотив уникнення невдач – відносно стійке намагання людини уникнути невдач у життєвих ситуаціях, пов'язаних з оцінкою результатів її діяльності іншими людьми. Локус (локалізація) контролю – якість, яка характеризує схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім факторам і обставинам (зовнішній локус) або власним зусиллям і здібностям (внутрішній локус). Схильність до зовнішнього локусу контролю властива людям, невпевнених у своїх здібностях, невірноважених, несамостійних у прийнятті рішень, часто безвідповідальних. Люди з внутрішнім локусом контролю послідовні, наполегливі в досягненні мети, впевнені в собі, врівноважені, незалежні, схильні до самоаналізу і критичної самооцінки.

Мотив досягнення як стійка характеристика особистості уперше був виділений Г. Мюрреєм і розумівся як стійке прагнення зробити щось швидко і добре, досягти певного рівня в якій-небудь справі. У процесі подальших досліджень цього мотиву такими ученими як Д. Макклелланд і Х. Хекхаузен були виявлені дві незалежні мотиваційні тенденції: прагнення до успіху і прагнення уникнути невдачі. Мотив досягнення в даному випадку показує, наскільки людина прагне до підвищення рівня своїх можливостей [39, с.178].

У дослідженнях, присвячених проблемі самоактуалізації або самореалізації, наводиться нова концепція людини, а саме людини цілісної і діяльної (В. Козлов, Л. Коростильова, Ю. Зайцева) [23]. Саме поняття «самоактуалізація» інтерпретується як прагнення людини до найбільш повного розкриття і реалізації свого особистісного потенціалу (В. Козлов, М. Обозов). У цьому контексті стали широко використовуватися такі близькі за змістом поняття, як «саморозвиток» і «самоствердження», аналізовані як прагнення до досягнення максимальної повноти життя. Дослідження проблеми самореалізації передбачає виділення різних рівнів. Так, Л. Коростильова виділяла наступні чотири рівня самореалізації особистості: примітивно-виконавський рівень, індивідуально-виконавських і, рівень реалізації ролей у соціумі (з елементами духовного і особистісного росту) і найвищий рівень самореалізації – рівень смисложиттєвої та ціннісної реалізації (реалізація сутнісної автентичності, досягнення ресурсу «Я-потенційного» (В. Козлов)). Відомий ряд типологій, кожна з яких має певне ставлення по окремим аспектам опису рівнів самореалізації особистості. Перш за все це типології, які розглядають ієрархію мотивацій (А. Маслоу), життєвих технік (Х. Томе), сенсу життя (В. Чудновський), життєвих світів (Ф. Василюк), принципів психологічних підставі типології індивідуального життя (А. Кронік), стратегій життя (К. Абульханова-Славська). Сюди ж можна віднести останні дослідження продовжувачів навчання Я. Пономарьова про психології творчості, що стосуються класифікації та творчої спрямованості (Е. Варламова, С. Степанов, Ю. Михайлова).

Найбільш повна самореалізація полягає в реалізації смисложиттєвих та ціннісних орієнтації, тобто має місце сутнісна, автентична самореалізація - здійснення потреби в самоактуалізації як прагнення реалізувати свої здібності і таланти. Таку самореалізацію називають самовіддачею, самоздійснення. Нерідкі випадки, коли особистість, що досягла самореалізації називають само актуалізованою [54].

Діагностика самоактуалізації особистості (А. Лазукін в адаптації Н. Каліна).

Дана методика спрямована оцінити рівень самоактуалізації особистості. Отримані результати надають можливість зіставити рівень самоактуалізації із результатами потреб у досягненнях попередніх методик, що в свою чергу надає можливість оцінити вплив потреб у досягненнях на самореалізацію.

Методика була розроблена з врахуванням специфічних особливостей самоактуалізації в нашому постіндустріальному суспільстві. Перший варіант методики створювався в 1983-1994 роках і в його стандартизації та валідизації взяв участь психолог О. Лазукін. Першу спробу виміряти рівень самоактуалізації здійснила учениця А. Маслоу – Е. Шострем, яка опублікувала в 1963 році опитувач POI (Personal Orientation Inventory) [37]. В нього ввійшли дві основні шкали особистісної орієнтації: перша (тимчасова), яка показує на скільки людина схильна жити в теперішньому часі, не відкладаючи це на майбутнє і не намагаючись повернутись в минуле, і друга (опори чи підтримки), яка вимірює здатність особистості спиратися на себе, а не на очікування або оцінки інших людей. Крім того, ще було 10 додаткових шкал, які вимірювали такі якості, як самоповага, спонтанність, здатність до творчості, буттєві цінності, позитивність поглядів на природу людини та ін.

Тест містить сто тверджень, з двома варіантами відповідей. З двох варіантів тверджень респондентам пропонується вибрати те, яке на їхню думку більше подобається чи більш збігається з уявленнями про себе, чи

більш точно відображає оцінку досліджуваного. В подальшому порівнюється отриманий результат із загальним ключем №1 та показниками ключа № 2.

Результат 0-5 балів свідчить про низький рівень досягнень за даною шкалою, показник 5-10 балів – середній рівень розвитку, 10-15 балів – високий рівень самоактуалізації.

Примітка. Шкали 1, 3, 4, 8, 10 і 11 мають по 10 пунктів, а інші – по 15. Для того, щоб можна було порівняти отримані результати, кількість балів за цими шкалами слід помножити на 1,5. Можна одержати результат у відсотках: 15 балів (максимум за кожною шкалою) – 100%, а число набраних балів – X%. В кінцевому результаті визначається рівень самоактуалізації у відсотках.

1. Шкала орієнтації в часі показує, наскільки людина живе сьогоденням, не відкладаючи своє життя «на потім» і не намагаючись знайти порятунк у минулому. Високий результат характерний для осіб, що добре розуміють екзистенціальну цінність життя «тут і тепер», здатних насолоджуватися актуальним моментом, не порівнюючи його з минулими втіхами і не знецінюючи очікуванням майбутніх успіхів. Низький результат показують люди, невротично заглиблені в минулі переживання, з завищеним прагненням до досягнень, підозрілі і невпевнені у собі.

2. Шкала цінностей. Високий бал за цією шкалою свідчить, що людина поділяє цінності особи, яка самоактуалізується, до їх числа А. Маслоу відносив такі, як істина, добро, краса, цілісність, відсутність роздвоєності, життєвість, унікальність, досконалість, досягнення, справедливість, порядок, простота, легкість без зусиль, гра, самодостатність. Перевага цих цінностей вказує на прагнення до гармонійного буття і здорових стосунків з людьми, далеке від бажання маніпулювати ними в своїх інтересах.

3. Погляд на природу людини може бути позитивним (висока оцінка) або негативним (низька). Ця шкала описує віру в людей, в могутність людських можливостей. Високий показник може інтерпретуватися як стала

основа для ширих гармонійних міжособистісних стосунків, природна симпатія, довіра до людей, чесність, неупередженість, доброзичливість.

4. Висока потреба в пізнанні характерна для особи, що самоактуалізується, завжди відкритій новим враженням. Ця шкала описує спроможність до миттєвого пізнання – безкорисливе бажання нового, інтерес до об'єктів, не пов'язаний прямо з задоволенням різних потреб. Таке пізнання, вважає А. Маслоу, точніше і ефективніше, оскільки його процес не деформується бажаннями і потягами, людина при цьому не схильна судити, оцінювати і порівнювати. Вона просто бачить те, що є, і цінує це.

5. Прагнення до творчості або креативність – неодмінний атрибут самоактуалізації, яку можна назвати творчим ставленням до життя.

6. Автономність, на думку більшості гуманістичних психологів, є головним критерієм психічного здоров'я особи, її цілісності і повноти. Це поняття тяжіє до таких рис, як життєвість (aliveness) і самопідтримка (self – support) у Ф. Перлза, спрямованість зсередини (inner – directed) у Д. Рисмена, зрілість (ripeness) у К. Роджерса. Особа, яка самоактуалізується автономна, незалежна і вільна, однак це не означає відчуження і самотності. В термінах Е. Фромма автономність – це позитивна «свобода для», що відрізняється від негативної «свободи від».

7. Спонтанність – це якість, що випливає з упевненості в собі і довіри до навколишнього світу, властивих для людей, які є самоактуалізованими. Високий показник за шкалою спонтанності свідчить про те, що самоактуалізація стала способом життя, а не є мрією чи прагненням. Здатність до спонтанної поведінки обмежується культурними нормами, в природному вигляді її можна спостерігати хіба що у маленьких дітей. Спонтанність співвідноситься з такими цінностями, як свобода, природність, гра, легкість без зусилля.

8. Саморозуміння. Високий показник за цією шкалою свідчить про чутливість, сензитивність людини до своїх бажань і потреб. У таких людей не формуються психологічні захисти, що заважають людині адекватно

сприймати і оцінювати себе, вони не схильні підмінити власні смаки і оцінки зовнішніми соціальними стандартами. Показники за шкалою саморозуміння, спонтанності і аутосимпатії, як правило, пов'язані між собою. Низький бал за шкалою саморозуміння властивий людям невпевненим, які орієнтуються на думку оточуючих. Д. Рисмен називав таких «орієнтованими ззовні» на відміну від «орієнтованих зсередини».

9. Аутосимпатія – природна основа психічного здоров'я і цілісності особи. Низькі показники мають люди невротичні, тривожні, невпевнені в собі. Аутосимпатія зовсім не означає тупої самовтіхи або некритичного самосприйняття, це просто добре усвідомлена «Я-концепція», що служить джерелом сталої адекватної самооцінки.

10. Шкала контактності вимірює товарицькість особи, її спроможність до встановлення тривалих і доброзичливих стосунків з оточуючими. В опитувальнику контактність розуміється не як рівень комунікативних здібностей особи або як навички ефективного спілкування, а як загальна схильність до взаємно корисних і приємних контактів з іншими людьми.

11. Шкала гнучкості в спілкуванні співвідноситься з наявністю або відсутністю соціальних стереотипів, спроможністю до адекватного самовираження в спілкуванні. Високі показники свідчать про автентичну взаємодію з оточуючими, спроможність до саморозкриття. Люди з високою оцінкою за цією шкалою орієнтовані на особистісне спілкування, не схильні до фальшу або маніпуляцій, не змішують саморозкриття особи з самопредставленням – стратегією і тактикою управління створюваним враженням. Низькі показники характерні для людей ригідних, негнучких, не впевнених у власній привабливості, в тому, що вони цікаві співрозмовнику, та спілкування з якими може приносити задоволення.

Нами було проведено дослідження мотивації досягнень особистості та її вплив на самореалізацію у період ранньої юності. Дослідження охопило 66 студентів юнацького віку. Із них – 36 студентів, які навчаються у Хмельницькому національному університеті (Україна) та 33 студенти

Інституту післядипломної освіти з питань сталого розвитку (м. Вітценхаузен, Німеччина).

Тест суджень самореалізації особистості С. Кудінова. В основі даної методики лежать цілісно-функціональний і полісистемний підходи до вивчення самореалізації, що дозволяє визначити різні види і специфіку досліджуваного феномена, в поєднанні її компонентів (інструментально-стильових та ціннісно-сміслових). В основі методики покладено 17 шкал: особистісні бар'єри, соціальні бар'єри, деструктивність, конструктивність, консервативність, креативність, егоцентризм, соціоцентризм, екстернальність, інтернальність, песимістичність, оптимістичність, інертність, енергійність, обізнаність цілей-цінностей, усвідомлення цілей-цінностей.

2.2. Зміст та аналіз результатів емпіричного дослідження

Для комфортного дослідження мотивації досягнень та рівня самоактуалізації процедура дослідження проводилася малогруповим методом. Інструкція за усіма методиками проводилася за допомогою стандартних інструкцій.

Респондентам було запропоновано пройти методики: тест-опитувальник для вимірювання потреби в досягненнях (Ю. Орлов); тест-опитувальник вимірювання мотивації досягнення (М. Магомед-Емінов); діагностика самоактуалізації особистості (А. Лазукін в адаптації Н. Каліна), тест суджень самореалізації особистості С. Кудінова.

Проведене експериментальне дослідження дало змогу отримати емпіричний матеріал для подальшого кількісного та якісного аналізу. Експериментальні дані досліджуваних, отримані за допомогою методики «Тест-опитувальник для вимірювання потреби в досягненнях» (Ю. Орлов), подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Рівні потреб у досягненнях в студентів (%)

Рівень потреби у досягненнях	Студенти України	Студенти Німеччини
Низький	6,7 %	16,7 %
Нижче середнього	46,7 %	6,7 %
Середній	3,3 %	6,7 %
Вище середнього	13,3 %	3,3 %
Високий	30,0 %	66,7 %

При аналізі результатів «Тесту-опитувальника для вимірювання потреби в досягненнях» (Ю. Орлова), ми отримали такі результати: 6,7 % студентів Хмельницького національного університету мають низький рівень потреби у мотивації, нижче середнього – 46,7 %, середній – 3,3 %, вище середнього – 13,3 %, високий – 30,0 %. Студенти німецького вузу: низький – 16,7 %, нижче середнього – 6,7 %, середній – 6,7 %, вище середнього – 13,3 % та високий – 66,7 %. Дані показники яскраво показують, що у студентів України потреба в досягненнях менша, відповідно менше прагнення до покращення власних результатів, наполегливості у досягненні своїх цілей. Станом на сучасний день, відомо, що існує тісний зв'язок між рівнем мотивації досягнення і успіхом у життєдіяльності, що в свою чергу впливає на самореалізацію особистості. Адже, люди які володіють високим рівнем мотивації, шукають ситуації досягнення, упевнені в успішному результаті, готові прийняти на себе відповідальність, проявляють наполегливість у досягнення мети. Дані результати, на нашу думку, можуть пояснюватися тим, що студенти Німеччини мають більше позитивного досвіду, більше впевнені в собі, в своїх перспективах і можливостях тощо. Напроти них, студенти України можуть переживати невпевненість у собі та своєму майбутньому. Але наступні результати однозначно демонструють, що певний відрив в мотивації досягнень існує і детермінований він іншими факторами.

Експериментальні дані розрахунку t-критерію Стьюдента (див. таблицю 2.2) для незалежних вибірок на основі результатів методики «Тест-опитувальник для вимірювання потреби в досягненнях» (Ю. Орлов).

Таблиця 2.2 – Результати розрахунку t-критерію Стьюдента рівня потреби в досягненнях

№	Вибірки		Відхилення від середнього		Квадрати відхилень	
	B.1	B.2	B.1	B.2	B.1	B.2
1	7	11	-5.27	-5.77	27.7729	33.2929
2	11	14	-1.27	-2.77	1.6129	7.6729
3	20	12	7.73	-4.77	59.7529	22.7529
4	10	10	-2.27	-6.77	5.1529	45.8329
5	8	22	-4.27	5.23	18.2329	27.3529
6	6	4	-6.27	-12.77	39.3129	163.0729
7	15	20	2.73	3.23	7.4529	10.4329
8	22	18	9.73	1.23	94.6729	1.5129
9	4	19	-8.27	2.23	68.3929	4.9729
10	21	18	8.73	1.23	76.2129	1.5129
11	16	10	3.73	-6.77	13.9129	45.8329
12	5	19	-7.27	2.23	52.8529	4.9729
13	17	22	4.73	5.23	22.3729	27.3529
14	19	21	6.73	4.23	45.2929	17.8929
15	12	14	-0.27	-2.77	0.0729	7.6729
16	9	20	-3.27	3.23	10.6929	10.4329
17	20	19	7.73	2.23	59.7529	4.9729
18	18	18	5.73	1.23	32.8329	1.5129
19	14	19	1.73	2.23	2.9929	4.9729
20	15	18	2.73	1.23	7.4529	1.5129
21	16	22	3.73	5.23	13.9129	27.3529
22	6	22	-6.27	5.23	39.3129	27.3529
23	9	9	-3.27	-7.77	10.6929	60.3729
24	3	20	-9.27	3.23	85.9329	10.4329
25	17	16	4.73	-0.77	22.3729	0.5929
26	4	8	-8.27	-8.77	68.3929	76.9129
27	8	18	-4.27	1.23	18.2329	1.5129
28	9	19	-3.27	2.23	10.6929	4.9729
29	17	21	4.73	4.23	22.3729	17.8929
30	10	20	-2.27	3.23	5.1529	10.4329
Суми:	368	503	-0.1	-0.1	943.867	683.367
Середнс:	12.27	16.77				

Результат: $T_{\text{емп}} = 3.3$ $T_{\text{кр}} \text{ ghb } p \leq 0.05$ становить 2; при $p \leq 0.01$ – 2.66

Таким чином, виявлений результат між вибірками тестування рівня мотивації досягнень знаходиться в зоні значущості (див. рисунок 2.1).

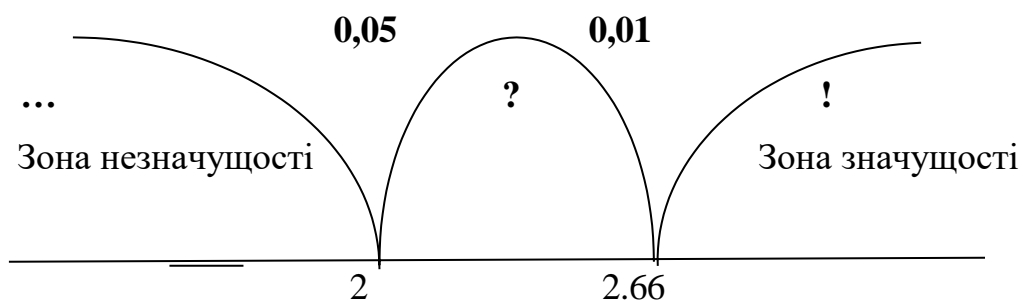

Рисунок 2.1 – Вісь значення t-критерію Стьюдента

Експериментальні дані розрахунку U-критерію Манна-Уїтні (див. таблицю 2.3) для незалежних вибірок на основі результатів методики «Тест-опитувальник для вимірювання потреби в досягненнях» (Ю. Орлов).

Таблиця 2.3 – Результати розрахунку U-критерію Манна-Уїтні (методика «Тест-опитувальник для вимірювання потреби в досягненнях»)

№	Вибірка 1	Ранг 1	Вибірка 2	Ранг 2
1	7	8	11	20.5
2	11	20.5	14	25
3	20	49.5	12	22.5
4	10	17.5	10	17.5
5	8	10	22	58
6	6	6.5	4	3
7	15	27.5	20	49.5
8	22	58	18	37.5
9	4	3	19	43.5
10	21	54	18	37.5
11	16	30	10	17.5
12	5	5	19	43.5
13	17	33	22	58
14	19	43.5	21	54
15	12	22.5	14	25
16	9	13.5	20	49.5
17	20	49.5	19	43.5
18	18	37.5	18	37.5
19	14	25	19	43.5
20	15	27.5	18	37.5
21	16	30	22	58
22	6	6.5	22	58
23	9	13.5	9	13.5
24	3	1	20	49.5
25	17	33	16	30
26	4	3	8	10
27	8	10	18	37.5
28	9	13.5	19	43.5
29	17	33	21	54
30	10	17.5	20	49.5
Сумми:		702.5		1127.5

Результат: $U_{\text{емп}} = 237,5$

Критичне значення:

$U_{\text{кр}}$	
$p \leq 0.01$	$p \leq 0.05$
292	338

Таким чином, виявлений результат між вибірками тестування рівня мотивації досягнень знаходиться в зоні значущості (див.рисунок 2.2).

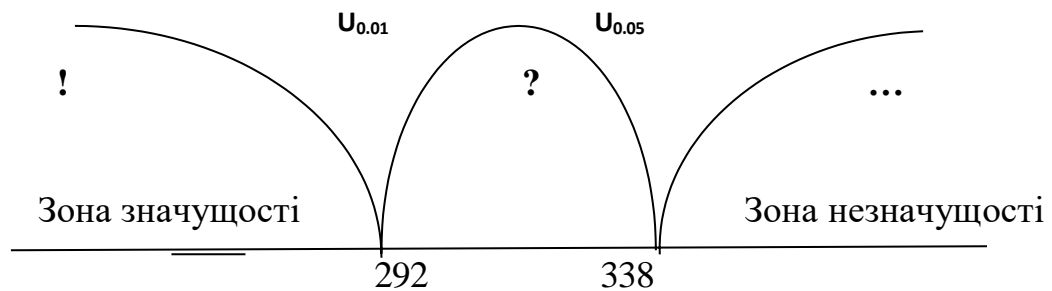

Рисунок 2.2 – Вісь значення U-критерію Манна-Уїтні

Отже, після перевірки результатів за t-критерієм Стюдента тесту-опитувальника вимірювання потреби в досягненнях (Ю. Орлова) ми, можемо зробити висновок, що наші вибірки між собою відрізняються, за результатами тестування рівня потреб у досягнень, адже отримане емпіричне значення $t(3,3)$ знаходиться в зоні значущості.

За U-критерієм Манна-Уїтні отримане емпіричне значення $U(237,5)$ знаходиться в зоні значущості. Тому підтверджує отриманий раніше результат.

Тест – опитувальник вимірювання мотивації досягнення (М. Магомед-Емінов) діагностує два узагальнені мотиви: мотив прагнення до успіху і мотив уникнення невдачі. При опрацюванні результатів ми отримали такі дані (див. таблицю 2.4): студенти України отримали всього 10% домінування мотиву до успіху та 90% домінування мотиву уникнення невдачі (за відсотковим розподілом). Студенти Німеччини: 43,3% домінування мотиву до успіху та 57,7% домінування мотиву уникнення невдачі. Різниця не вражає, та все ж таки має місце – 23,3% (домінування мотиву успіху) та 23,7% (домінування мотиву уникнення невдачі). Дана тенденція в різниці залежить від умов виховання і середовища, а також від наступних чинників: особистісних стандартів (оцінок суб'єктивної ймовірності успіху тощо), привабливості самооцінки (привабливості для індивіда особистого успіху або невдачі в даній діяльності), індивідуальних переваг типу атрибуції (приписування відповідальності за успіх або невдачу собі або оточуючим обставинам).

Таблиця 2.4 – Узагальнені мотиви за методикою «Тест-опитувальник вимірювання мотивації досягнення» (М. Магомед-Емінов)

Мотиваційна тенденція	Студенти України	Студенти Німеччини
Тенденція прагнення до успіху	10,0 %	43,3 %
Тенденція прагнення уникнення невдачі	90,0 %	57,7 %

Отже, отримані результати свідчать, що особистості, які прагнуть уникнути невдач, зосереджені на думках про негативний результат. Тому вони спочатку не вірять в успіх, побоюються критики, невпевнені в собі. І як наслідок – відчують у більшості негативні емоції, не отримують задоволення від своєї роботи. Обирають завдання неадекватні своїм можливостям: або занадто легкі, або дуже важкі. У ситуації, яка обмежена в часі, вони працюють значно гірше, ніж орієнтовані на успіх. Безумовно, можна погодитися з Х. Хекхаузенем в тому, що досвід теж має велике значення. Аналіз проблеми може викликати у таких людей відповідні переживання позитивного і негативного характеру, що тягне за собою досягаючу або уникаючу поведінку.

С. Занюк також зауважує, що значне досягнення успіху у минулому, позитивно впливає на формування надії на успіх в майбутньому. Орієнтовані на успіх ставлять перед собою більш широку мету, докладають більше зусиль, обирають завдання, що вимагають більшого часу виконання, готові чекати результату довше, ніж орієнтовані на уникнення. Це дозволяє витратити достатньо часу на ретельне планування і прорахунок ризиків, ставити перед собою більш реалістичну мету. Варто погодитися з поглядами С. Занюка та інших у тому, що прагнення до успіху повинно бути стійким. Причини, які призводять до поразок: невміння правильно розподіляти сили, зайвий оптимізм, незрілість, нетерплячість, деструктивна реакція на невдачу, яка проявляється залежно від самооцінки результату діяльності, формування

комплексу неповноцінність, відчуття безпорадності. Конструктивна реакція на невдачу не тільки не знижує мотивацію, а навпаки – посилює її [26, с.255].

Особистості, що мають розвинену мотивацію до успіху, зазвичай краще долають перешкоди, досягають високих показників у праці, самовдосконалюються, змагаються з іншими й випереджають їх, реалізують свої таланти і тим самим підвищують самоповагу. Вони більше досягають у житті, розкриваються у соціумі, формуються як унікальні особистості, таким чином самореалізуючись в усіх сферах життя.

Щодо особистостей, які мають тенденцію до домінування мотиву уникнення невдачі, вони намагаються уникати ризику, ситуацій, пов'язаних з високою відповідальністю, що нерідко гальмує самореалізацію, і перешкоджає в досягненні успіху. Таким індивідам, краще займати не керівні посади, чи такі, де ризик помилки мінімальний. З іншого боку, їм не властива поспішність, що в певних професіях вкрай неоціненна якість.

Експериментальні дані розрахунку t-критерію Стьюдента (див. таблицю 2.5) для незалежних вибірок на основі результатів методики «Тест-опитувальник вимірювання мотивації досягнення» (М. Магомед-Емінов)».

Таблиця 2.5 – Результати розрахунку t- критерію Стьюдента за результатами методики «Тест-опитувальник вимірювання мотивації досягнення» (М. Магомед-Емінов)

№	Вибірки		Відхилення від середнього		Квадрати відхилень	
	B.1	B.2	B.1	B.2	B.1	B.2
1	103	189	-1.33	54.03	1.7689	2919.2409
2	88	107	-16.33	-27.97	266.6689	782.3209
3	131	118	26.67	-16.97	711.2889	287.9809
4	79	102	-25.33	-32.97	641.6089	1087.0209
5	78	99	-26.33	-35.97	693.2689	1293.8409
6	91	115	-13.33	-19.97	177.6889	398.8009
7	85	131	-19.33	-3.97	373.6489	15.7609
8	94	131	-10.33	-3.97	106.7089	15.7609
9	126	149	21.67	14.03	469.5889	196.8409
10	103	204	-1.33	69.03	1.7689	4765.1409
11	98	175	-6.33	40.03	40.0689	1602.4009
12	165	164	60.67	29.03	3680.8489	842.7409
13	134	79	29.67	-55.97	880.3089	3132.6409
14	79	98	-25.33	-36.97	641.6089	1366.7809
15	110	113	5.67	-21.97	32.1489	482.6809
16	78	156	-26.33	21.03	693.2689	442.2609
17	146	185	41.67	50.03	1736.3889	2503.0009

Продовження таблиці 2.5

18	141	199	36.67	64.03	1344.6889	4099.8409
19	109	118	4.67	-16.97	21.8089	287.9809
20	111	89	6.67	-45.97	44.4889	2113.2409
21	79	201	-25.33	66.03	641.6089	4359.9609
22	87	204	-17.33	69.03	300.3289	4765.1409
23	81	89	-23.33	-45.97	544.2889	2113.2409
24	78	80	-26.33	-54.97	693.2689	3021.7009
25	99	80	-5.33	-54.97	28.4089	3021.7009
26	145	170	40.67	35.03	1654.0489	1227.1009
27	112	169	7.67	34.03	58.8289	1158.0409
28	97	134	-7.33	-0.97	53.7289	0.9409
29	109	99	4.67	-35.97	21.8089	1293.8409
30	94	102	-10.33	-32.97	106.7089	1087.0209
Суми:	3130	4049	0.1	-0.1	16662.667	50684.967
Середнс:	104.33	134.97				

Результат: $T_{\text{емп}} = 3,5$ Критичне значення:

$T_{\text{кр}}$	
$p \leq 0.05$	$p \leq 0.01$
2	2,66

Таким чином, виявлений результат між вибірками тестування рівня мотивації досягнень знаходиться в зоні значущості (див. рисунок 2.3).

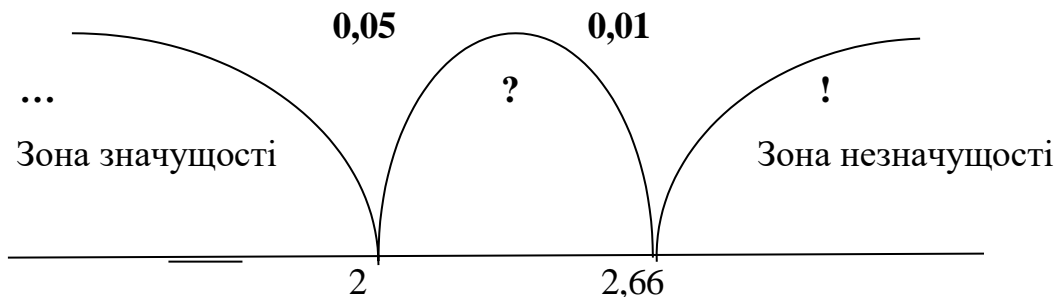

Рисунок 2.3 – Вісь значення t-критерію Стьюдента

Експериментальні дані розрахунку U-критерію Манна-Уїтні (див. таблицю 2.6) для незалежних вибірок на основі результатів методики «Тест-опитувальник вимірювання мотивації досягнення» (М. Магомед-Емінов).

Таблиця 2.6 – Результати розрахунку U-критерію Манна-Уїтні за методикою «Тест-опитувальник вимірювання мотивації досягнення»

№	Вибірка 1	Ранг 1	Вибірка 2	Ранг 2
1	103	27.5	189	56
2	88	13	107	29
3	131	41	118	37.5
4	79	5.5	102	25.5
5	78	2	99	23
6	91	16	115	36

Продовження таблиці 2.6

7	85	11	131	41
8	94	17.5	131	41
9	126	39	149	48
10	103	27.5	204	59.5
11	98	20.5	175	54
12	165	51	164	50
13	134	43.5	79	5.5
14	79	5.5	98	20.5
15	110	32	113	35
16	78	2	156	49
17	146	47	185	55
18	141	45	199	57
19	109	30.5	118	37.5
20	111	33	89	14.5
21	79	5.5	201	58
22	87	12	204	59.5
23	81	10	89	14.5
24	78	2	80	8.5
25	99	23	80	8.5
26	145	46	170	53
27	112	34	169	52
28	97	19	134	43.5
29	109	30.5	99	23
30	94	17.5	102	25.5
Суми:		709.5		1120.5

Результат: $U_{\text{емп}} = 244.5$ Критичне значення

$U_{\text{кр}}$	
$p \leq 0.01$	$p \leq 0.05$
292	338

Таким чином, виявлений результат між вибірками тестування рівня мотивації досягнень знаходиться в зоні значущості (рисунок 2.4).

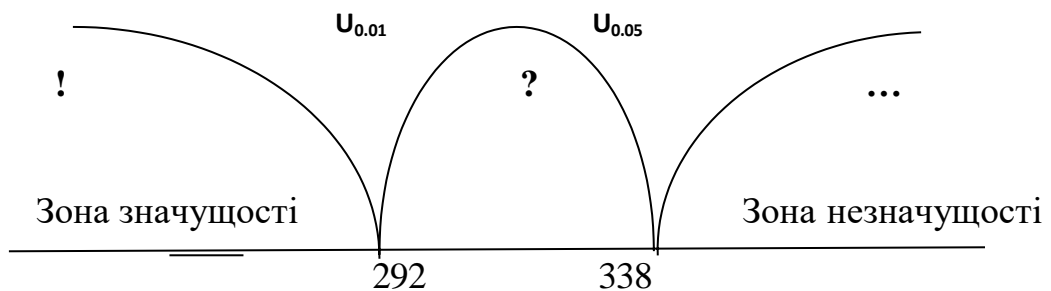

Рисунок 2.4 – Вісь значення U-критерію Манна-Уїтні

За наступною методикою «Тесту – опитувальнику вимірювання мотивації досягнення» (М. Магомед-Емінова) ми отримали за t-критерієм Стьюдента емпіричне значення – $t(3.5)$, що знаходиться в зоні значущості. Тому ми робимо висновок, що вибірки відрізняються між собою, за вимірною ознакою (тенденція до успіху чи уникнення невдачі).

За U-критерієм Манна-Уїтніта отримане емпіричне значення $U_{\text{емп}}$ (244,5) знаходиться в зоні значущості, а отже результат підтверджується.

Розглянемо експериментальні дані (див. таблицю 2.7) досліджуваних отримані за допомогою методики «Діагностика самоактуалізації особистості» (А. Лазукін в адаптації Н.Каліна).

Таблиця 2.7 – Загальні показники самоактуалізації респондентів (%)

№ студента	Студенти України %	Студенти Німеччини %
1	65	97
2	38	78
3	91	45
4	67	78
5	54	67
6	43	45
7	23	78
8	46	78
9	58	56
10	45	99
11	67	95
12	35	92
13	76	89
14	38	76
15	54	89
16	38	59
17	54	32
18	39	99
19	69	54
20	80	98
21	43	78
22	56	60
23	49	34
24	45	50
25	76	89
26	45	59
27	67	78
28	89	99
29	43	80
30	65	67

Діагностика самоактуалізації особистості (А. Лазукін в адаптації Н. Каліна). Дана методика застосовувалась для з'ясування загального рівня реалізації особистістю її потенційних можливостей; з'ясування рівня самоактуалізації за окремими її виявами. Саме цей підхід використовував А. Маслоу у своїй теорії самоактуалізації, яка описує найбільш повну реалізацію талантів, здібностей і можливостей людини в суспільстві – на

роботі, в оточенні друзів і сім'ї, досліджує особливості життя, спілкування і діяльності, а також творчих і щасливих людей, духовно здорових, які відчувають, що їх люблять, і вони здатні любити, а також тих, які почувують себе захищеними і водночас здатними захищати. Знаючи рівень прагнення особистості до самоактуалізації, ми можемо, більш чітко визначити стратегії життєвих шляхів респондентів і оцінити успіхи, міра яких, як вважає А. Маслоу, не стільки відстань до фінішу, скільки проміжок, який пройдений від моменту старту. Зіставивши результати даної методики із попередніми, існувала потреба досконаліше оцінити вплив потреб у досягненнях на самореалізацію, а саме: вплив на сенс життя, на бажання максимальної реалізації особистості, розвиток власних здібностей. В результаті чого індивід поступово переходить на вищий щабель власного саморозвитку.

Отже, за даною методикою ми маємо такі результати: 65, 38, 91, 67, 54, 67, 54, 43, 23 - показники самоактуалізації у відсотках, що найбільш часто зустрічаються у студентів українського вузу; 99, 94, 92, 89, 7, 89, 59, 32, 99 - показники самоактуалізації у відсотках, що найбільш часто зустрічаються у німецьких студентів. Дана методика нараховує сто тверджень, відповіді на які, після підрахування з ключем, і є рівнем самоактуалізації особистості. Тому респондент максимально мав змогу набрати сто балів, що свідчило би про цілковиту самоактуалізацію. За даними методики, ми бачимо, що в студентів німецького вузу рівень самоактуалізації вищий, тобто результати, що майже дорівнюють ста відсоткам.

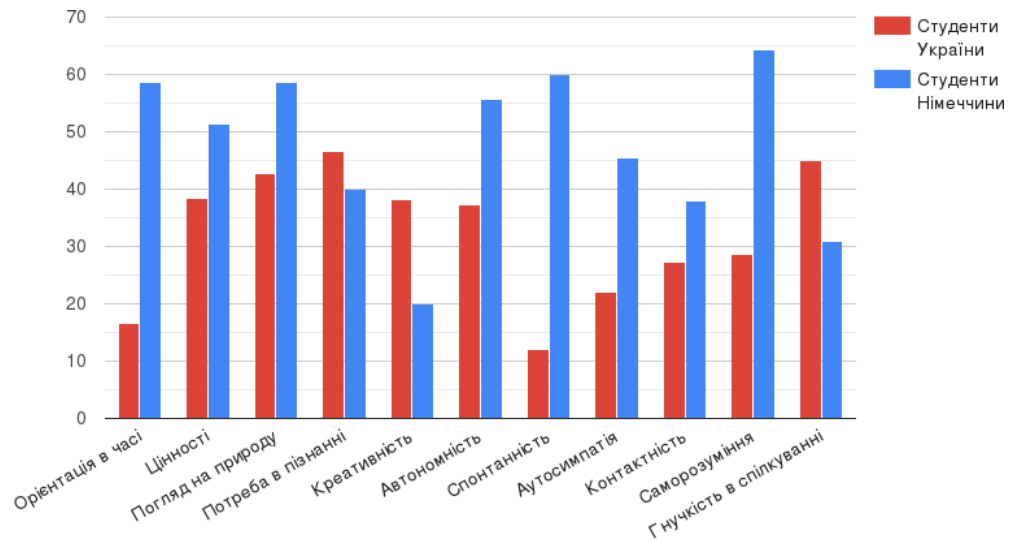

Рисунок 2.5 – Порівняльні показники шкал самоактуалізації у респондентів Німеччини та України

Якщо зіставити дані результати з результатами попередніх методик, прослідковується певний взаємозв'язок потреб у досягненнях і самореалізації особистості. Отримані результати представлено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 – Результати за показниками шкал за методикою «Діагностика самоактуалізації особистості» (%)

Назва шкали	Студенти Німеччини	Студенти України
1. Орієнтація в часі	58,6	16,5
2. Цінності	51,4	38,5
3. Погляд на природу людини	58,6	42,8
4. Потреба в пізнанні	40,0	46,7
5. Креативність	20,0	38,1
6. Автономність	55,6	37,3
7. Спонтанність	60,0	12,0
8. Аутосимпатія	45,4	22,0
9. Контактність	37,9	27,3
10. Саморозуміння	64,4	28,6
11. Гнучкість в спілкуванні	31,0	45,1

Охарактеризуємо отримані результати по шкалам:

1. Шкала орієнтації відображає, наскільки людина живе сьогоднішнім, не відкладаючи своє життя «на потім» і не намагаючись знайти порятунок у минулому. За отриманими результатами ця шкала проявляється у 16,5 % українських студентів, та 58,6 % студентів Німеччини. Можна зробити висновок, що друга група студентів, чіткіше розуміють екзистенціальну цінність життя «тут і тепер», здатних насолоджуватися актуальним моментом, не порівнюючи його з минулими втіхами і не знецінюючи очікуванням майбутніх успіхів. Низький результат показують люди, невротично заглиблені в минулі переживання, з завищеним прагненням до досягнень, підозрілі і невпевнені у собі. Але, варто сказати, що перша група студентів можливо ще не призвичаїлася до самостійного життя, яке настає разом зі студентством, тому не цілком відкриті до світу.

2. Шкала цінностей. Відповідно, було отримано наступні результати: 51,4 % це студенти Німеччини та 38,5% – студенти України. Високий бал свідчить, що дані респонденти поділяють погляди та цінності особи, яка самоактуалізується, до їх числа А. Маслоу відносив такі, як істина, добро, краса, цілісність, відсутність роздвоєності, життєвість, унікальність, досконалість, досягнення, справедливість, порядок, простота, легкість без зусиль, гра, самодостатність. Перевага цих цінностей вказує на прагнення до гармонійного буття і здорових стосунків з людьми, далеке від бажання маніпулювати ними в своїх інтересах. Особистості, що мають низькі бали, зазвичай отримали негативний досвід у минулому, або навіть насилля (як моральне, так і фізичне).

3. Погляд на природу людини може бути позитивним (висока оцінка) або негативним (низька), що ми і виявили в результатах: характерна шкала для 64,4 % німецьких студентів та для 21,1 % – студентів-українців. Перша шкала описує віру в людей, в могутність людських можливостей. Високий показник нерідко інтерпретується як стала основа для щирих гармонійних міжособистісних стосунків, природна симпатія, довіра до людей, чесність,

неупередженість, доброзичливість. Друга шкала – вороже відношення, та настороженість. Сприймання всіх індивідів однаково, наділяючи їх негативними особистісними рисами.

4. Шкала потреба в пізнанні найбільш проявляється у 40,6 % німецьких студентів та у 38,1 % студентів Хмельницького національного університету. Дана шкала є єдиною із одинадцяти наведених шкал, де результати респондентів не мають вираженого розриву. Тому можна зробити висновок, що обидві групи респондентів спрямовані на самоактуалізацію, готові та відкриті до нових вражень та пізнання. Таке пізнання, вважає А. Маслоу, точніше і ефективніше, оскільки його процес не деформується бажаннями і потягами, людина при цьому не схильна судити, оцінювати і порівнювати. Вона просто бачить те, що є і цінує це.

5. Прагнення до творчості або креативності. Показники самоактуалізації цієї шкали проявляються у 20 % німецьких студентів та у 37,5 % українських студентів. Дана шкала чітко демонструє переважання креативності у студентів України, що спричинено індивідуальними схильностями. Креативність неодмінний атрибут самоактуалізації, яку можна назвати творчим ставленням до життя.

6. За шкалою автономності наявні такі результати: 55,6 % у студентів Німеччини та 12% у студентів України. Наявні показники демонструють незрілість у студентів Хмельницького вищого навчального закладу, тому і присутній незначний відсоток за даною шкалою.

Автономність, на думку більшості гуманістичних психологів, є головним критерієм психічного здоров'я особи, її цілісності і повноти. Це поняття тяжіє до таких рис, як життєвість (aliveness) і самопідтримка (self – support) у Ф. Перлза, спрямованість зсередини (inner – directed) у Д. Рісмена, зрілість (ripeness) у К. Роджерса. Особа, яка самоактуалізується автономна, незалежна і вільна, однак це не означає відчуження і самотність. В термінах Е. Фромма автономність – це позитивна «свобода для», що відрізняється від негативної «свободи від».

7. Спонтанність – це якість, що випливає з упевненості в собі і довіри до навколишнього світу, властивих для людей, які є самоактуалізованими. Так, отримані дані підтверджують попередні результати, про невелику тенденцію до самореалізації в українських студентів, оскільки ця шкала проявляється у 22 % українські студентів, в той час як ця ж шкала характерна для 60 % німецьких студентів. Високий показник за шкалою спонтанності свідчить про те, що самоактуалізація стала способом життя, а не є мрією чи прагненням. Здатність до спонтанної поведінки обмежується культурними нормами, в природному вигляді її можна спостерігати хіба що у маленьких дітей. Спонтанність співвідноситься з такими цінностями, як свобода, природність, гра, легкість без зусилля.

8. Саморозуміння. Ця шкала досить явно проявляється у 45,5 % респондентів Німеччини та менш помітна у студентів України, а саме у 27,3 %. Високий показник за цією шкалою свідчить про чутливість, сензитивність людини до своїх бажань і потреб. У таких людей не формуються психологічні захисти, що заважають людині адекватно сприймати і оцінювати себе, вони не схильні підмінити власні смаки і оцінки зовнішніми соціальними стандартами. Показники за шкалою саморозуміння, спонтанності і аутосимпатії, як правило, пов'язані між собою. Низький бал за шкалою саморозуміння властивий людям невпевненим, які орієнтуються на думку оточуючих. Д. Рисмен називав таких «орієнтованими ззовні» на відміну від «орієнтованих зсередини». Невпевненість може виникати від зміни місця проживання, віддаленістю домівки, зміною соціального середовища під час періоду навчання.

9. Аутосимпатія – природна основа психічного здоров'я і цілісності особи. За даною шкалою ми отримали наступні відсотки: студенти Німеччини – 37.9%, студенти України – 22%. Низькі показники мають люди невротичні, тривожні, невпевнені в собі. Аутосимпатія зовсім не означає необґрунтованої самовтіхи або некритичного самосприйняття, це просто

добре усвідомлена «Я-концепція», що служить джерелом сталої адекватної самооцінки.

10. Шкала контактності вимірює товарищівність особи, її спроможність до встановлення тривалих і доброзичливих стосунків з оточуючими. В опитувальнику контактність розуміється не як рівень комунікативних здібностей особи або як навички ефективного спілкування, а як загальна схильність до взаємнокорисних і приємних контактів з іншими людьми. Ця шкала досить явно проявляється як у студентів Німеччини так і у студентів України, а саме: 64,4 % і відповідно 45,1 %.

11. Шкала гнучкості в спілкуванні співвідноситься з наявністю або відсутністю соціальних стереотипів, спроможністю до адекватного самовираження в спілкуванні. Показники цієї шкали проявляються у 31 % респондентів Німеччини та у 18 % респондентів України. Таким чином, високі показники свідчать про автентичну взаємодію з оточуючими, спроможність до саморозкриття. Люди з високою оцінкою за цією шкалою орієнтовані на особистісне спілкування, не схильні до фальшу або маніпуляцій, не змішують саморозкриття особи з самопредставленням – стратегією і тактикою управління створюваним враженням. Низькі показники характерні для людей ригідних, негнучких, не впевнених у власній привабливості, в тому, що вони цікаві співрозмовнику, та спілкування з якими може приносити задоволення. Дані результати за двома вибірками не є високими, що дає змогу зробити висновок про низький рівень вміння відкриватися у спільній розмові. Експериментальні дані розрахунку t-критерія Стьюдента для незалежних вибірок на основі результатів методики «Діагностика самоактуалізації особистості» подано в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9 – Загальні результати за шкалами методики «Діагностика самоактуалізації особистості»

№ студента	Вибірки		Відхилення від середнього		Квадрати відхилень	
	B.1	B.2	B.1	B.2	B.1	B.2
1	65	97	9.73	23.73	94.6729	563.1129
2	38	78	-17.27	4.73	298.2529	22.3729
3	91	45	35.73	-28.27	1276.6329	799.1929

Продовження таблиці 2.9

4	67	78	11.73	4.73	137.5929	22.3729
5	54	67	-1.27	-6.27	1.6129	39.3129
6	43	45	-12.27	-28.27	150.5529	799.1929
7	23	78	-32.27	4.73	1041.3529	22.3729
8	46	78	-9.27	4.73	85.9329	22.3729
9	58	56	2.73	-17.27	7.4529	298.2529
10	45	99	-10.27	25.73	105.4729	662.0329
11	67	95	11.73	21.73	137.5929	472.1929
12	35	92	-20.27	18.73	410.8729	350.8129
13	76	89	20.73	15.73	429.7329	247.4329
14	38	76	-17.27	2.73	298.2529	7.4529
15	54	89	-1.27	15.73	1.6129	247.4329
16	38	59	-17.27	-14.27	298.2529	203.6329
17	54	32	-1.27	-41.27	1.6129	1703.2129
18	39	99	-16.27	25.73	264.7129	662.0329
19	69	54	13.73	-19.27	188.5129	371.3329
20	80	98	24.73	24.73	611.5729	611.5729
21	43	78	-12.27	4.73	150.5529	22.3729
22	56	60	0.73	-13.27	0.5329	176.0929
23	49	34	-6.27	-39.27	39.3129	1542.1329
24	45	50	-10.27	-23.27	105.4729	541.4929
25	76	89	20.73	15.73	429.7329	247.4329
26	45	59	-10.27	-14.27	105.4729	203.6329
27	67	78	11.73	4.73	137.5929	22.3729
28	89	99	33.73	25.73	1137.7129	662.0329
29	43	80	-12.27	6.73	150.5529	45.2929
30	65	67	9.73	-6.27	94.6729	39.3129
Суми:	1658	2198	-0.1	-0.1	8193.867	11629.867
Середнє:	55.27	73.27				

Результат: $T_{емп} = 3,8$

Критичне значення:

$T_{кр}$	
$p \leq 0.05$	$p \leq 0.01$
2	2.66

Таким чином, виявлений результат між вибірками тестування рівня мотивації досягнень знаходиться в зоні значущості (рисунок 2.6).

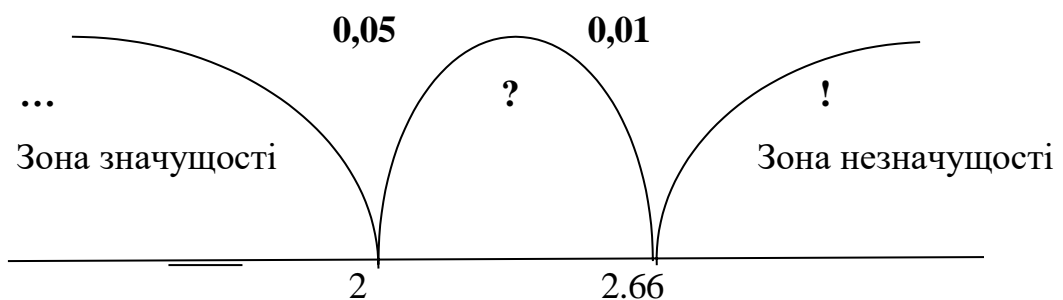

Рисунок 2.6 – Вісь значення: t-критерію Стьюдента

Експериментальні дані розрахунку U-критерію Манна-Уїтні (див.таблиця 2.10) для незалежних вибірок на основі результатів методики «Діагностика самоактуалізації особистості».

Таблиця 2.10 – Загальні рівні самоактуалізації

№	Вибірка 1	Ранг 1	Вибірка 2	Ранг 2
1	65	30.5	97	56
2	38	6	78	43.5
3	91	53	45	14
4	67	34	78	43.5
5	54	21.5	67	34
6	43	10	45	14
7	23	1	78	43.5
8	46	17	78	43.5
9	58	26	56	24.5
10	45	14	99	59
11	67	34	95	55
12	35	4	92	54
13	76	39	89	50.5
14	38	6	76	39
15	54	21.5	89	50.5
16	38	6	59	27.5
17	54	21.5	32	2
18	39	8	99	59
19	69	37	54	21.5
20	80	47.5	98	57
21	43	10	78	43.5
22	56	24.5	60	29
23	49	18	34	3
24	45	14	50	19
25	76	39	89	50.5
26	45	14	59	27.5
27	67	34	78	43.5
28	89	50.5	99	59
29	43	10	80	47.5
30	65	30.5	67	34
Суми:		682		1148

Результат: $U_{\text{емп}} = 217$

Критичне значення

$U_{\text{кр}}$	
$p \leq 0.01$	$p \leq 0.05$
292	338

Таким чином, виявлений результат між вибірками тестування рівня мотивації досягнень знаходиться в зоні значущості (рисунок 2.7).

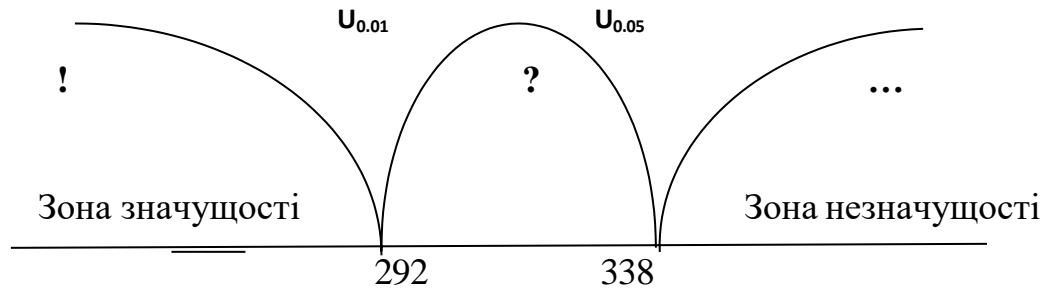

Рисунок 2.7 – Вісь значення U-критерію Манна-Уїтні

За методикою діагностика самоактуалізації особистості (А. Лазукін в адаптації Н. Каліна) ми маємо: за T-критерієм Стюдента отримане емпіричне значення $T(3.8)$ знаходиться в зоні значущості та за U-критерієм Манна-Уїтні та отримане емпіричне значення $U_{\text{емп}} (217)$ знаходиться в зоні значущості. Що значить: дані вибірки відрізняються за вимірюваною ознакою, а саме рівнем самоактуалізації.

Таким чином, висновок про існування відмінностей, зроблений за допомогою параметричного критерію Стюдента, підтверджується за допомогою даного непараметричного методу Манна-Уїтні.

Емпіричне дослідження психологічних особливостей самореалізації за методикою «Тест суджень самореалізації особистості» С. Кудінова у студентів Німеччини та України визначило переважання вираженості компонентів креативності у 17,62 % українських студентів і 14,8 % німецьких, інтернальності у 17,38 % українців і у 25,3 % німецьких студентів, оптимістичності в українців і німців відповідно 16,77 %, та 24,3 %. Усвідомленість цілей і цінностей самореалізації характерно для 16,35 українських респондентів і для 19,4 % німецьких респондентів, егоцентричної спрямованості для 16,2 % українських студентів, 22, % німецьких студентів (див. рисунок 2.8). Все вищесказане свідчить про оригінальність мислення, продуктивному і творчому підході як до власної життєдіяльності, так і до майбутньої професійної діяльності. Такі результати свідчать, що студенти реалізують власний потенціал, проявляючи здатність до генерації найсміливіших і неординарних ідей і підходів у діяльності,

використовуючи широкий вибір засобів при їх втіленні. Отримані результати свідчать про відповідальне ставлення до власних дій і рішень, прагненні продумати мету і усвідомити значимість як самого процесу діяльності, так і її результатів.

Відзначається переважання позитивних емоцій, характерне для переважної більшості представників вибірки дослідження. Незважаючи на помірну вираженість показників особистісних і соціальних бар'єрів та труднощів, студенти відрізняються емоційним благополуччям, переважанням позитивних емоцій; позитивною перспективою майбутнього життя, її результативністю, хорошим самоконтролем і саморегуляцією самореалізації. Вони із задоволенням пробують реалізувати себе в різних нових сферах діяльності, легко переживають невдачі. Незбалансованість показників егоцентричності і соціоцентричності характеризує самореалізацію як процес, мотивований вузько-особистісними потребами і мотивами, спрямований конкретно на себе, при відсутності прагнень узгоджувати свою думку з думкою інших людей. Дотримання своєї мети не передбачає орієнтування на інших, врахування їх думки, прояви бажання узгоджувати засоби досягнення мети з загальною спрямованістю.

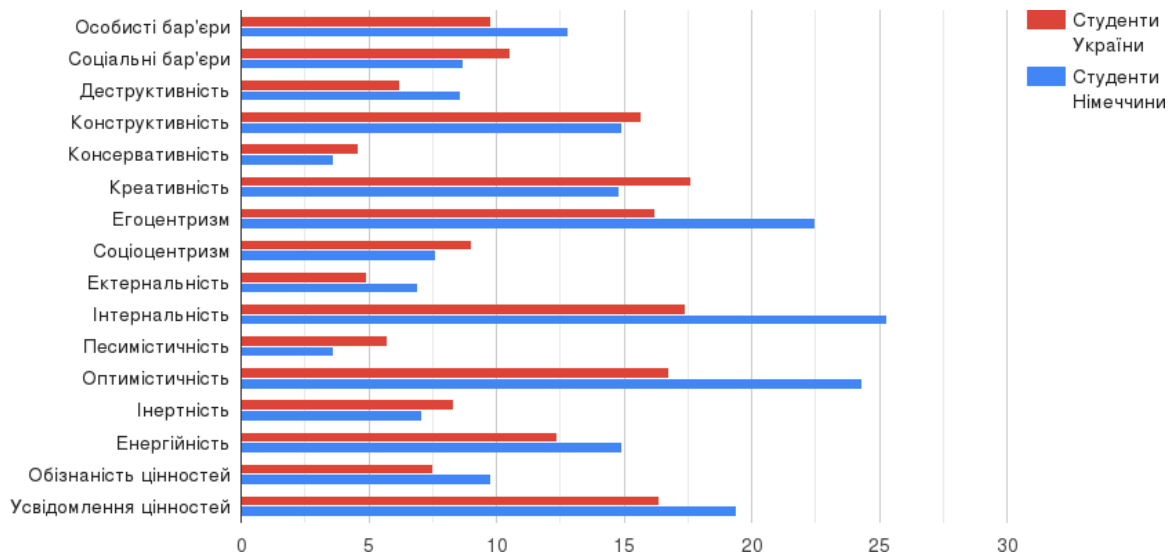

Рисунок 2.8 – Середнє значення показників самореалізації студентів України та Німеччини

На рисунку 2.9 представлені результати вираженості рівнів самореалізації особистості. Для 38 % українських студентів та 34 % німецьких студентів характерний адаптивний рівень самореалізації, що характеризує помірність у всьому, відмову від мети і прагнень при зіткненні з труднощами. Особистісна, соціальна і професійна досконалість не є для них головною метою і сенсом життя. Гармонійний рівень самореалізації особистості зафіксований у 15 % українських респондентів та у 26 % німецьких та проявляється в хорошому уявленні про свої прагнення, способи їх реалізації, оптимальному розподілі власних ресурсів, прагненні до особистісного росту, професійної досконалості і соціального визнання. Інертний рівень самореалізації особистості виявлений у 37 % українських студентів та у 27 % німецьких студентів і виражається в низькій активності самозмін, розвитку інтелектуальних, особистісних і моральних якостей.

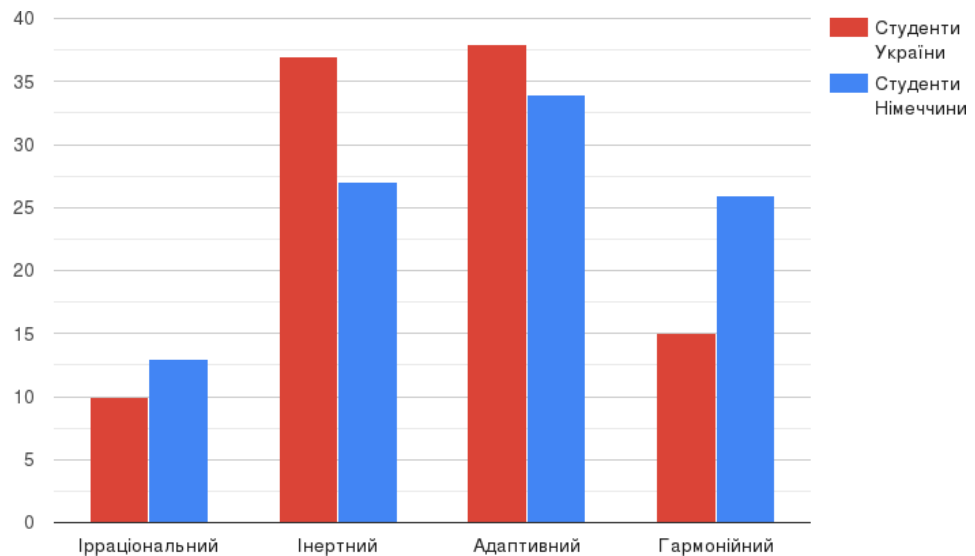

Рисунок 2.9– Показники вираженості рівня самореалізації студентів України та Німеччини (%)

Деструктивне ставлення до власної самореалізації та ірраціональний рівень зафіксований у 10 % українських студентів та 13 % німецьких студентів. При ірраціональному рівні самореалізації відсутня активність і особистісна ініціатива, переважає реактивна поведінка, яка викликана зовнішніми умовами, відсутній цілеспрямований процес саморозвитку та самовдосконалення. Особистісний розвиток, досягнення професійної компетентності і громадська активність представляються малопривабливими і безглуздими заняттями.

Таким чином, узагальнюючі отримані результати, слід зауважити, що самореалізація особистості студентів юнацького віку має недостатній рівень розвитку, що обумовлено незавершеністю становлення особистості в юнацькому віці. Емпіричне дослідження психологічних особливостей самореалізації у студентів юнацького віку показало переважання вираженості компонентів креативності, інтернальності, оптимістичності, осмисленості

цілей і цінностей самореалізації, егоцентричної спрямованості, конструктивності.

2.3 Психологічні поради та тренінгове заняття з формування потреби в досягненнях як чинника самореалізації особистості в період студентства

З метою формування потреби в досягненнях як чинника самореалізації особистості в період студентства ми розробили психологічні поради та тренінгове заняття «Розвиток мотивації та потреби в досягненнях», які представлені нижче. Ці поради та тренінгове заняття спрямовані на студентів українських закладів вищої освіти. Оскільки, на нашу думку, сучасні українці юнацького віку частіше зустрічаються з протиріччями між потребою в активній самоактуалізації та реалізації власного потенціалу в різних сферах життєдіяльності. Також з відсутністю ефективного механізму самореалізації, обумовленого зовнішніми і внутрішніми перешкодами. Разом з тим, національні традиції, культура, релігія і звичаї, переломлюються через внутрішній світ людини, її світогляд, цінності, відносини і поведінку.

Отже, рекомендовано формувати ціль якомога конкретніше. Наприклад: «скинути 3 кг» набагато краще, ніж «трохи схуднути», оскільки це дає точне уявлення про те, як буде виглядати фінальний успіх. Точно знаючи, чого ви хочете, можна зберігати мотивацію до тих пір, поки вона не реалізується. Краще уникати цілей на кшталт «докласти максимум зусиль» – вони занадто примарні й тому зовсім не мотивують.

Потрібно обирати складні, але реалістичні цілі. Ставити високу планку, адже труднощі (якщо їх, звісно, можливо подолати) – це дуже ефективна мотивація. Але не варто забувати: якщо поставити зависоку планку, це, можливо, і сприятиме досягненню мети, однак далі людина може не йти.

Варто думати за принципом «навіщо» або «що». Про цілі можна думати двома способами: абстрактно («навіщо я це роблю») та конкретно («що саме я роблю»). Наприклад, якщо вам потрібно прибрати у шафі, цю задачу можна сформулювати як «організувати простір» (тобто навіщо), а можна – «відсортувати одяг, який не ношу» (тобто що).

Треба думати про цілі в контексті «навіщо», коли потрібно зберігати мотивацію або уникнути спокусу. Думайте про цілі в контексті «що» тоді, коли ваша задача особливо складна, незнайома чи потребує для реалізації тривалого опанування нових навичок.

Потрібно мислити максимально позитивно, водночас реалістично оцінюючи можливі труднощі. Віра у власні сили допомагає створити та підтримати мотивацію. Та незалежно від мети, не варто недооцінювати труднощі на шляху до її досягнення. Більшість дійсно вартих цілей потребує часу, планування, зусиль та наполегливості.

Використову те методу мисленн вого контрастування. Думаючи про встановлення нової мети, обов'язково уявляйте не лише прекрасні наслідки її досягнення, а й перешкоди, що стоятимуть на шляху досягнення. Такий процес мисленнєвого контрастування не лише допомагає зрозуміти, чи справді та чи інша ціль варта наших зусиль, а й здатна активувати мотиваційні системи і максимально посилити відданість визначеній меті.

Спробуйте дізнатися, якої ви думки про власні здібності. Цілі, що ми ставимо собі, сформовані здебільшого нашими переконаннями про самих себе. Якщо є привабливі для вас цілі, яких ви чомусь досі уникали, настав час спитати себе чому. Наскільки ви впевнені, що ваші переконання правильні? Чи можна поглянути на ситуацію з іншого боку? Усвідомте, що ви можете змінитися. Вірити в те, що ви досягнете мети, – дуже важливо. Однак настільки ж важливо й вірити в те, що ви здатні навчитися того, чого не вмієте. Багато хто вірить, що рівень інтелекту, особистість і статура незмінні – хай що ми робимо, а поліпшити ці характеристики неможливо. Переконавши себе у цьому, ми прагнемо лише тих цілей, які дозволяють нам

швидше самоствердитися, а не розвиватися та вдосконалюватися. Проте, результати десятків років досліджень свідчать, що це переконання абсолютно хибне: насправді людина здатна змінитися, і наукові дані це доводять.

Потрібно пілкуватися про сво середовище. Слова, що ми читаємо, об'єкти, котрі бачимо, люди, з якими взаємодіємо, – практично все, із чим ми маємо справу в навколишньому середовищі, може активувати підсвідому мету. Цілі інших людей також можуть захоплювати нас.

Використову те тригери, щоб активувати свою підсвідомість. Аби не втрачати мотивації, заповніть своє середовище нагадуваннями та тригерами, котрі не дадуть вашій підсвідомості втратити шлях. Практично це можна реалізувати, розвісивши стікери із написами «успіх» та «ти все зможеш».

При постановці цілей враховуйте три базові людські потреби. Не всі цілі принесуть вам довготривале відчуття щастя і благополуччя, навіть якщо ви успішно досягнете їх. По-справжньому щасливими вас роблять цілі, що задовольняють базові людські потреби – у приналежності, компетентності та автономії.

Пам'ята те, що не все те золото, що блищить. Цілі, орієнтовані на зовнішнє підтвердження власної цінності, – наприклад, популярність, слава, багатство, — не лише не зроблять вас щасливими, а й активно послаблять відчуття благополуччя, адже заважають мати цілі, що дійсно принесуть вам користь. Довіртеся внутрішній мотивації, адже вона запалює найяскравіший вогонь у вашій душі. Цілі, які ви обрали самостійно, створюють внутрішню мотивацію. Завдяки цьому ви отримуєте більше насолоди від процесу досягнення мети, працюєте наполегливіше, підходите творчо і показуєте ліпші результати. Однак цю мотивацію може зруйнувати все, що здається нам контролем, – зокрема винагороди, покарання, дедлайни та постійний зовнішній тиск. Якщо ви намагаєтеся мотивувати інших, будьте дуже обережні із заохоченнями.

Мотивацію живить автономність та самостійність. Коли ми відчуваємо, що наші бажання враховуються іншими і ми маємо право вибору

(навіть гіпотетичне), потреба в автономії задовольняється, мотивація посилюється, а загальне благополуччя підвищується. Якщо людина не в змозі себе мотивувати нарешті взятися до справи, потрібно спробувати побачити загальну картину реалізованої мети. Згадати, чому мета важлива. Ставити собі цілі запобігання: зосереджуватися на тому, що можна втратити в разі поразки.

Можна дати публічне зобов'язання. Якщо людина публічно зобов'яжеться досягти мети – це підвищить мотивацію. Нікому не хочеться порушити обіцянку, дану привселюдно. Однак не варто забувати, що ця методика ефективна, до тих пір, поки угода в силі. Щойно вона завершується, мотивація послаблюється.

Зосередитися на виконанні. Частіше за все ми точно знаємо, що робити, щоб досягти цілі, однак ніяк не можемо цього зробити. Коли зосередитися на виконанні – це вже буде ключем до успіху.

Ловити момент. Враховуючи сучасний завантажений графік і кількість цілей, не дивно, що люди регулярно втрачають можливості, оскільки банально не помічають їх. Щоб досягти мети, потрібно вхопитися за ці можливості, перш ніж вони вислизнуть, як пісок крізь пальці.

Потрібно захищати свою мету. Цілі треба захищати від спокус, відволікань та інших конкурентних цілей, які змагаються за нашу увагу та енергію і знижують мотивацію.

Відслідковувати процес виконання. Досягнення мети також вимагає ретельного самомоніторингу. Не розуміючи, як далеко людина реалізувала свою мету, вона не зможе належним чином скоригувати власну поведінку та стратегії. Тому потрібно регулярно аналізувати свій прогрес.

Варто складати план. Багато перешкод, які виникають на нашому шляху до мети, можна вирішити, склавши простий план за принципом «якщо... то». Якщо намагатися зловити момент, подолати спокусу, побороти тривожність і сумніви у власних силах або ж проявити наполегливість в особливо скрутні часи, то варто складати подібні плани.

У рамках нашої роботи ми розробили тренінгове заняття для студентів «Розвиток мотивації та потреби в досягненнях». Заняття можна впроваджувати як окремий вид роботи із покращення мотивації на досягнення успіхів, так і застосовувати в контексті циклу тренінгу розвитку мотивації досягнення. Тривалість заняття – 1,5 год. Кількість учасників -12-14 студентів.

Мета:

- усвідомлення студентами необхідності визначення мети з урахуванням своїх потреб і мотивів;
- навчити покрокового способу розвитку потреби в досягненні мети;
- формування установки на самоаналіз.

Методичне оснащення: слайди, жетони, бланки «минулі успіхи», «ресурси досягнень», «досягнутий прогрес», «сходи досягнень», мелодії.

Епіграф до тренінгового заняття: (можна представити на слайді)

«Ми при шли в це світ, щоб виразити себе і тільки себе.

Мета життя і сенс життя – самовираження»

Е. Цветков.

«Я – на більше з чудес, яке створене природою»

О. Мандино.

Хід тренінгу

1. Ритуал вітання (15 хв.)

Вправа «Презентація індивідуальності».

Щоб краще пізнати один одного – познайомитися, нам допоможе наше власне ім'я. На кожен букву свого імені потрібно назвати риси свого характеру. Наприклад:

Т - талановитий.

І - інтелігент.

Тренер пропонує узяти жетон, на ньому написати букву зі свого імені і свою особистісну рису (або кілька рис)

Обговорення:

- Хто запам'ятав риси Антона, Іванки тощо.
- Що нового ви дізналися один про одного.

2. Правила роботи групи (15 хв.) (учасники обговорюють правила, яких вони будуть дотримуватись під час роботи):

- щирість в спілкуванні (давайте говорити тут не те, що «потрібно», а то, що ми насправді думаємо);
- активну участь у цих заходах (Ви і Ваша думка потрібні нам і важливі для нас);
- право на свою думку і повагу думки іншого (учасник говорить «від себе», від свого імені і не критикує думку іншого);
- нерозголошення того, що відбувається за межі групи (конфіденційність);
- діємо за принципом «тут і тепер».

3. Розминка – енерджайзер (10 хв.)

Зараз ви можете вільно ходити по кімнаті. На мій оплеск ви повинні будете виконати завдання. Почнемо! (Увімкнути музику)

- розподілитись в групи на тих, у кого є годинник і у кого їх немає;
- за однаковою довжиною волосся;
- за зростом (високі і не дуже);
- за кольором очей;
- за настроєм, який ви зараз відчуваєте. Який у вас настрій?

4. Завдання для роздумів: у житті і в спілкуванні - «Дві дороги» (35 хв.)

Пропонується розглянути дві картини, з наступним описом:

(Музичний супровід)

- Одна – широка, але неосвітлена. На ній раз у раз зустрічаються перешкоди страху і відчаю, а іноді дорогу перегороджують завали заздрості, озлобленості. Пішоходів на ній сила-силенна, але ти весь час спотикаєшся об каміння відчуженості і самотності, тому що поруч крокують тільки глухонімі. Прориваючись через зарості образ, провини, ти стомлено

виштовхуєш з дороги того, хто слабший. Але, врешті-решт, тебе ця дорога вимордує і зруйнує.

(Музичний супровід)

- Друга дорога – довга, але світла, на ній горять ліхтарі віри і впевненості. У перехожих слух гострий, оскільки вони чують не тільки те, що ти говориш, але і те, що відчуваєш. З боків красиво підстрижені газони взаємопідтримки і виручки, а на клумбах яскраво горять квіти любові, довіри і прощення, затишну тінь втомленому подорожньому дають дерева взаєморозуміння і душевного спокою. Можливо, дорога ця теж втомить, але не зруйнує.

Дорога перша – це шлях неконструктивного шляху, що руйнує спілкування. Дорога друга – це шлях конструктивний, що творить спілкування. Всі, ким опанував страх перед життям, прагнуть до болісного першого шляху. У таких людей проблеми зі спілкуванням. Позбавити людей від страху і захопити їх на іншу дорогу можна єдиним способом: дати їм можливість відчути себе розумними, хорошими, добрими, коханими і цікавими.

Завдання: Яка картина вам приємніша? Буває, людина вагється, а чи не буває середини? (Чорно-біла смуга). Ви свої жетони помістіть під картиною, яка вам ближче на даний момент.

Сьогодні ми зібралися для того, щоб подумати про те, як жити, щоб бути успішним, прагнути досягати успіху.

Дайте відповідь на питання чесно:

1. Навіщо ми живемо, в чому наше призначення?
2. Для чого ви ходите в університет? Чому вас навчають у вузі?
3. Чого ви хочете досягти в житті? До чого ви прагнете зараз? (Відповіді студентів)

У ваших відповідях є протиріччя. Воно полягає в тому, що основна діяльність в університеті навчальна, а інтереси вашого віку полягають в тому,

що ви прагнете зараз до самоствердження, особистісних контактів, пошуків особистісного сенсу. Як бути?

1. Зрозуміти, що дорослість неможлива без отримання знань. Це особистісний сенс вчення.

2. В вашому віці є можливості для розвитку і самореалізації. Сьогодні ми будемо працювати над поняттями: «мета», «мотивація», «минулі успіхи», «ресурси досягнення», «досягнутий прогрес», «особистісна соціальна підтримка».

I етап.

Що таке мета? Це те, що дозволяє нам в житті стати не невдахами, а переможцями, вчить користуватися своїми кращими рисами своєї особистості для досягнення чогось. Якщо людина впевнено, крок за кроком рухається у напрямку до своєї мрії і прагне жити таким життям, яке вона собі уявила, то успіх неодмінно прийде до неї.

Завдання: мета буває найближча і віддалена. Зараз сформулюйте свою мету, визначте для себе, чого ви хочете досягти.

Обговорення.

II етап. «Мотивація».

Мотиви – комплекс факторів, що спонукають людину до діяльності; це ті причини, які змушують щось робити.

Завдання: заповнення таблиці мотивів (описати мотиви, які спонукають учасників діяти)

Поради Д. Карнегі «Як досягти успіху»:

1. Розвивайте силу волі.

Успіх приходиться до того, хто до нього прагне. Не чекайте, що хтось відкриє вас – відкрийте себе самі. Скажіть собі: я хочу, я можу, я зроблю. Успіх воліє, щоб його сильно бажали, домагалися, докладаючи максимум зусиль.

2. Дотримуйтесь поставленої мети.

Будь-який успіх починається з якоїсь ідеї. Сформулюйте її для себе чітко, запишіть, коли і чого ви хочете домогтися. Орієнтуйтеся на цю мету, відзначаючи проміжні результати. Якщо в процесі виникає заминка, визначте, в чому причина. Зробіть нову спробу, але не втрачайте при цьому головну мету.

3. Складайте план дій. Намічайте ввечері, які справи повинні бути зроблені завтра. Що стосується довгострокових справ, то треба також записувати, якщо до них необхідно підготуватися.

4. Оцінюйте себе об'єктивно. Охарактеризуйте себе самі, відповівши на такі питання: Чи достатньо я демонструю свої провідні риси? Чи знають про них інші?

Потрібно замислюватися над своїми слабкостями і враховувати їх. Той, хто обманює себе – не досягне успіху.

5. Слідкуйте за своїм часом.

Визначте, в який час дня ви працюєте особливо продуктивно і творчо. Ці продуктивні години не витрачайте даремно. Рутинні справи виконуйте тільки тоді, коли вже відчуваєте втому. Проаналізуйте, на що зазвичай ви витрачаєте час, намагайтеся не витратити його безцільно.

6. Робіть справи невідкладно. Не відкладайте до нескінченності неприємні справи, намагайтеся якнайшвидше їх вирішити, інакше вони будуть вас обтяжувати. Починайте відразу робити те, що здається вам корисним.

7. Думайте про хороше. Загальновідомо, що через негативні думки, постійні турботи і песимізм якість життя не покращується.

8. Слухайте оточуючих. Вчіться того, що знають інші. Перш ніж говорити, вислухайте інших.

9. Довіряйте своїм почуттям. Розум – ще не все. Прислухайтеся до свого внутрішнього голосу, висловлюйте все, що спочатку здається неймовірним.

III етап. «Минулі успіхи».

У кожного з вас є за спиною вже якийсь минулий досвід, минулі успіхи – це ваша особиста сила! Його потрібно використовувати! Згадаймо їх.

«Ресурси досягнення».

Це те, що ви краще вмієте робити, ваші інтереси, схильності. Те, що дає вам відчуття радості, впевненості в собі, що окрилює і сповнює вас енергією (спорт, хобі, музика, книги, наполегливість, сила волі тощо)

IV етап. «Сходи досягнень».

Всі ми прагнемо до успіху, хочемо бути успішними, але не завжди це у нас виходить. Я зараз відкрию вам дуже важливий секрет: наші думки визначають особливості нашої особистості. Те, що ми думаємо – визначає нашу долю. Тому ми повинні вибудовувати свої думки і робити собі правильні навіювання. Направимо наші думки на наше майбутнє і спробуємо написати, яких же успіхів ви зможете досягти через певні проміжки часу.

V етап. «Соціальна підтримка».

А зараз ми влаштуємо собі свято. Уявіть, що ви вже досягли всього, про що ми сьогодні писали. І у нас свято «День успіху» (закрийте очі, помрійте). Опишіть свій ідеальний день. Це може бути малюнок, а можна писати словами, що ви відчуваєте? Хто поруч з вами? Де ви перебуваєте? (в лісі, на березі озера, в університеті, в квартирі; які речі вас оточують: рояль, комп'ютер, чашка кави).

5. Релаксація: «Любіть всі свої «Я» (15 хв.).

Я б хотів, щоб ви повернулися в той час, коли ви були дитиною. Пильно до себе придивіться. Посміхніться малюкові і, відкривши йому назустріч обійми, скажіть: «Я – твоє майбутнє, і я прийшов, щоб любити тебе». Обійміть його і поведіть його з собою в сьогоднішній день. А тепер обидва встаньте перед дзеркалом так, щоб ви могли дивитися один на одного з любов'ю».

Зробіть крок в той час, коли ви тільки навчилися ходити. Ви вставали і падали і знову вставали і падали. І раптом – ви зробили перший крок, потім ще і ще. Ви так пишалися собою.

Ви майбутні першокласники! Вам не хотілося розлучатися зі своєю мамою. Ви хоробро переступили поріг і почався новий етап вашого життя. Ви завжди робили все, що було в ваших силах, в будь-якій життєвій ситуації. Любіть малюка!

Тепер вам 10 років. Ви пам'ятаєте, що відбувалося в цей час. Він, ймовірно, був чудовим, а, можливо, ви боялися? Ви робили все можливе, щоб вижити. Любіть цю дитину.

Поверніться тепер в той час, коли ви були підлітком. Можливо, це було чудово хвилюючим, бо ви нарешті вирости. А можливо, і принесло вам багато хвилювань: однолітки вчили вас тому, що можна робити, а що не можна. Ви намагалися з усіх сил впоратися з цим важким завданням. І ви робили це якнайкраще. Любіть підлітка!

Тепер шкільні роки залишилися позаду. Ви знали більше, ніж ваші батьки. Ви були готові почати життя так, як ви хотіли. Ви були сміливі і налякані водночас. Любіть себе в юності!

Тепер згадайте перший день в ролі студента. Як ви пишалися своєю першою стипендією! Вам хотілося все робити добре. Так багато чому треба було вчитися. Ви робили для цього все, що могли. Любіть себе в той час.

Тепер «поставте» перед собою всі ваші численні «Я». Встаньте перед дзеркалом так, щоб ви могли дивитися на кожне з них, дивитися з любов'ю. А ось ще одне ваше «Я». Воно йде вам назустріч з майбутнього, простягаючи руки і каже: «Я тут, щоб любити тебе» Нехай буде так!.

6. Завершення заняття:

- про що сьогоднішнє заняття змусило вас задуматися? Спробували ви глибше поглянути всередину себе?

- може хтось зрозумів істини цих доріг, змінив ставлення до них?

- що найбільше запам'яталося?

В знак подяки за приємні спілкування давайте встанемо всі в загальне коло, візьмемося за руки і все разом скажемо: «Я буду успішним!»

Висновки до розділу

Таким чином, ми проаналізували усі пункти вибраних нами методик. З них тест-опитувальник вимірювання потреби в досягненнях (Ю. Орлова) був спрямований на визначення рівня, особливостей і змісту потреби в досягненнях, а «Тест – опитувальник вимірювання мотивації досягнення» (М. Магомед-Емінов) – на визначення домінуючої тенденції (успіху чи уникнення невдачі). Зіставлення цих методик, дозволили нам скласти як найповнішу картину про досліджуваних. Результати нашого дослідження говорять про більш високий рівень потреб у досягненнях в другій вибірці (студенти німецького навчального закладу). Цей висновок був зроблений з того, що за усіма показниками трьох методик результати у студентів Німеччини вищі за результати респондентів України.

У наступній методиці «Діагностика самоактуалізації особистості» ми визначили рівень самоактуалізації досліджуваних. На основі чого зробили висновок, що рівень самоактуалізації у німецьких студентів – вищий. При аналізі методик особливу увагу ми приділили таким пунктам як мірі самоповаги, самосприйняття, цінності і ідеали, а також пункту взаємовідношення з сім'єю, батьками, відношення до минулого, сьогодення і майбутнього. Так як саме ці поняття і характеристики є найбільш значимими при описі нашого предмета дослідження для підтвердження нашої гіпотези.

Емпіричне дослідження психологічних особливостей самореалізації за методикою «Тест суджень самореалізації особистості» у студентів юнацького віку показало переважання вираженості компонентів креативності, інтернальності, оптимістичності, осмисленості цілей і цінностей самореалізації, егоцентричної спрямованості, конструктивності.

Загалом, після ґрунтовного аналізу можемо зробити висновок, що результати дослідження підтверджують нашу гіпотезу про те, що у період ранньої юності потреби в досягненнях відіграють роль важливого чинника та детермінують процес самореалізації.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу ми з'ясували, що поняття самореалізації стає сполучною ланкою для численних наукових знань про психологію людини, що дозволяє, по-перше, узагальнити вже існуючі факти, а по-друге, застосувати їх в сукупності для більш комплексного опису та прогнозування поведінки людини. Оскільки самореалізація є процес всебічної реалізації людини в діяльності, то рівень об'єктивної досягнутої самореалізації можна визначити результативністю діяльності та результативністю життя (ефективністю стратегії життя).

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми дав змогу розглядати поняття самореалізації в таких аспектах:

- Філософський аспект, на якому вивчається суть і умови самореалізації людини в зв'язку з розвитком людства в цілому;
- Соціальний аспект, на якому вирішуються питання про шляхи та способи самореалізації особистості в суспільстві;
- Психологічний аспект, на якому самореалізація розглядається в трьох аспектах: як потреба, як діяльність і як об'єктивний і суб'єктивний результат цієї діяльності;
- Педагогічний аспект, який обґрунтовує визначення функції самореалізації особистості як універсальної особистісної здатності до виявлення, розкриття і опрідметнення своїх сутнісних сил.

Шляхом теоретичного дослідження уточнено, що потреби у досягненнях в юнацькому віці обумовлені, по-перше, недостатньою вивченістю цього питання, по-друге, завданнями оптимізації процесу становлення особистості в юнацькому віці, оскільки мотиваційні моделі, які застосовуються, не завжди ефективні. Потреби в досягненнях в юнацькому віці виступають у якості причин поведінки в умовах суспільного розвитку та

оточуючого середовища та не лише стимулюють активну діяльність, а також сприяють самореалізації особистості юнацького віку.

Емпіричним шляхом досліджено вплив потреби в досягненнях на самореалізацію особистості у юнацькому віці. Дослідження вимірювання потреби (мотиву) в досягненні виявило, що у більшості студентів німецького навчального закладу (66,7 %) переважає високий рівень потреб у досягненні. В той час як у студентів українського навчального закладу (46,7 %) переважає рівень нижче середнього. Результати за методикою «Тест-опитувальник для вимірювання мотивації досягнення», який призначений для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі, дозволили з'ясувати, що для більшості українських студентів (90 %) характерна тенденція прагнення до уникнення невдачі, а для німецьких студентів майже в однаковій кількості характерна тенденція прагнення до уникнення невдачі й тенденція прагнення до успіху (43,3 % й 57,7 % відповідно).

За результатами методики «Діагностика самоактуалізації особистості» визначено рівень самоактуалізації досліджуваних за окремими її виявами. Для більшості німецьких студентів (64,4 %) значущими виявилися шкали «Саморозуміння» та (60 % студентів) «Спонтаність». Для 46,7 % українських студентів значущими стали шкала «Потреба в пізнанні» та для 45,1 % студентів шкала «Гнучкість у спілкуванні». Найменш значущими для німецьких студентів стала шкала «Креативності», що характерно лише для 20 % респондентів, для українських студентів – шкала «Спонтаність», що характерно лише для 12 % респондентів. Результати за методикою «Тест суджень самореалізації особистості» дали змогу констатувати, що для більшості студентів обох вибірок характерний адаптивний та інертний рівень самореалізації.

Таким чином, аналіз отриманих результатів підтверджує припущення, про те, що в юнацькому віці потреби в досягненнях відіграють роль важливого чинника та детермінують процес самореалізації.

Розроблено практичні поради та тренінгове заняття з формування потреби в досягненнях як чинника самореалізації особистості в період студентства. Участь в тренінговому занятті забезпечує усвідомлення студентами необхідності визначення мети з урахуванням своїх потреб і мотивів, сприяє навчанню покрокового способу розвитку потреби в досягненні мети та формуванню установки на самоаналіз.

Таким чином, мета нашого дослідження досягнута, а гіпотеза цілком підтвердилася.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Айсмонтас Б. Б. Педагогическая психология / Б. Б. Айсмонтас. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. – 208 с.
2. Артюшина М. В. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : навч. посіб. / М. В. Артюшина, Л. М. Журавська, Л. А. Колесніченко; за заг. ред. М. В. Артюшиної. – К. : КНЕУ, 2008. – 336 с.
3. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности / В. Г. Асеев. – М. Мысль, 2006. – 158 с.
4. Аткинсон Дж.В. Теория о развитии мотивации / Дж. В. Аткинсон. – Н., 2013. – 340 с.
5. Афанасьева Н.В. Руководство к тесту мотивации достижений детей 9–11 лет / Н. В. Афанасьева. – М.: МД-решетка Шмальта, 1998. – 271 с.
6. Белкин А.С. Ситуация успеха. Как ее создать / А. С. Белкин. – М.: Просвещение, 1991. – 234 с.
7. Беш Л. В. Сучасні можливості підвищення мотивації студентів до навчання / Л. В. Беш, Б. Я. Дмитришин, О. М. Беш // Львівський клінічний вісник. – 2017. – № 1 (17). – С. 60–64.
8. Богатова Т.В. Контекстные задачи как средство воспитания мотивации достижения старшеклассников / Т. В. Богатова // Теория и практика построения современных образовательных технологий Тезисы докладов и сообщений, 2012. – С. 363–364.
9. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / В. К. Вилюнас. – М. Изд-во МГУ, 2009. – 288 с.
10. Выготский Л.С. Психология / Л. С. Выготский. – М.: Смысл, 2010. – 1008 с.
11. Галкина А. О. Мотивация достижения у старшеклассников как детерминанта успешности учебной деятельности / А. О. Галкина // Качество жизни: современные риски и технологии безопасности: Материалы II Международной научно–практической конференции. 2017. – С. 44–46.

12. Герасимова А. С. Теория учебной мотивации в отечественной психологии / А. С. Герасимова. – Электронный ресурс. Режим доступа: www.ipras.ru/cntnt/rus/dop_dokume/mezhdunaro/nauchnye_m/razdel_2_p/gerasimova.html.
13. Гилюн О. В. Освітні мотивації студентської молоді / О. В. Гилюн // Грані : наук.-теорет. і громад.-політ. альманах / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара ; Центр соц.-політ. досл. – 2012. – № 1. – С. 102–104.
14. Гордеева Т. О. Психология мотивации достижения / Т. С. Гордеева. – М.: Смысл, 2006. – 336 с.
15. Грабал В.В. Мотивация достижения и её развитие в процессе учебной деятельности / В. В. Грабал. – М.: Просвещение, 2010. – 196 с.
16. Егошина Е.В. Методика исследования мотивов учения / Е. В. Егошина // Начальная школа. – 2017. – № 2. – С. 78.
17. Занюк С. С. Психологія мотивації / С. С. Занюк. – К. : Либідь, 2002. – 304 с.
18. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учебное пособие для студентов вузов / Э. Ф. Зеер. – 3-е изд., пере-раб., доп. – М. : Академический Проспект; Фонд “Мир”, 2005. – 336 с.
19. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – М.: Логос, 2004. – 384 с.
20. Зюзя А.А. Взаимосвязь мотивации аффилиации и мотивации достижения с успеваемостью старшеклассников и студентов / А. А. Зюзя // Социально-психологические вызовы современного общества. Проблемы. Перспективы. Пути развития Материалы III Международной научно–практической конференция. – 2017. – С. 142–146.
21. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2003. – 544с.
22. Карпова Е. В. Структура и генезис мотивационной сферы личности в учебной деятельности: автореф. дис. ... дра психол. наук: 19.00.07

/ Карпова Елена Викторовна; ГОУВПО Ярославск. гос. пед. ун-т. – Ярославль, 2009. – 51 с.

23. Климчук В.А. Тренинг внутренней мотивации / В. А. Климчук. – СПб.: Речь, 2005. – 76 с.

24. Кондратьева М.В. Мотивация достижения успеха в структуре личности в современной психологии: автореф. дисс. ... канд. психол. наук / М. В. Кондратьева. – М., 2001. – 25 с.

25. Кондратьева М.В. Психологические особенности развития мотивов достижения / М. В. Кондратьева // Северо-Кавказский государственный технический университет. – Ставрополь, 2012. – 238 с.

26. Котов С.В. Мотивация «на успех» и мотивация «на избегание неудач» в контексте позитивной психологии / С. В. Котов // Молодой ученый. – 2012. – № 4. – С. 360–362.

27. Кручинин В. А. Мотивация достижения как значимый фактор деятельности / В. А. Кручинин // Психологическая наука и практика: проблемы и перспективы : материалы I регион. науч.-практ. конф. / Нижегород. гос. архитектур.-строит. ун-т. Н. Новгород, 2016. – С. 146–150.

28. Кубышкина М. Л. Психологические особенности мотивации социального успеха: автореф. дис. ... канд. п. наук / М. Л. Кубышкина. – СПб., 1997. – 29 с.

29. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения / А. Н. Леонтьев. – М.: Смысл, 2012. – Т.1. – 392 с.

30. Леонтьев Д.А. От инстинктов к выбору, смыслу и саморегуляции: психология мотивации вчера, сегодня и завтра / Д. А. Леонтьев // Современная психология мотивации. – М.: Смысл, 2002. – 343с.

31. Литвинова Г.В. Мотив достижения успеха как фактор развития личности: автореф. дис. канд.н. / Г. в. Литвинова. – Хабаровск, 2003. –38 с.

32. Лушникова Е.Е. Формирование мотиваций достижения и аффиляции / Е. Е. Лушникова // Высшее образование сегодня. – М. – №6. – С. 144–145.

33. Магомед-Эминов М. Ш. Психодиагностика мотивации. Общая психодиагностика / М. Ш. Магомед-Эминов. – М. : Наука, 1997. – 442 с.
34. Магомед-Эминов М.Ш. Мотив достижения: структура и механизмы / М. Ш. Магомед-Эминов. – М.: Феникс, 2000. – 23с.
35. МакКлелланд Д. Мотивация человека / Д. МакКлелланд. – СПб., 2007. – 361 с.
36. Макшанов С.И. Психология тренинга. Теория. Методология. Практика: монография / С. И. Макшанов. – СПб.: Образование, 2007. – 319 с.
37. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб.: Питер, 2016. – 352с.
38. Маслоу А. Экзистенциальная психология / А. Маслоу, Р. Мэй, Г. Олпорт, К. Роджерс ; отв. ред С.В. Плотнико. – Львов : Инициатива; Москва : Ин-т общегуманитар. Исследований, 2005. – 149 с.
39. Мильман В.Э. Внутренняя и внешняя мотивация учебной деятельности / В. Э. Мильман // Вопросы психологии. – 2007. – № 5. – С. 129–139.
40. Мусаев К. Ф. Теоретичні основи мотивації навчальної діяльності / К. Ф. Мусаев. – Электронный ресурс. Режим доступа: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2010_6/files/PD610_47.pdf
41. Мухина В.С. Возрастная психология / В. С. Мухина. – М.: Академия, 2000. – 361с.
42. Осницкий А. К. Определение характеристик социальной адаптации / А. К. Осницкий // Психология и школа. – 2004. – № 1. – С. 43-56.
43. Петровская Л.А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга / Л. А. Петровская. – М.: МГУ, 2002. – 168 с.
44. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма й субъективности / В. А. Петровский. – Ростов-на-Д.: Феникс, 1996. – 271 с.

45. Прядко Н. О. Мотивація досягнення як детермінанта успіху в професійній діяльності особистості / Н. О. Прядко // Вісник. – 2015. – № 127. – С. 177–180.
46. Психогимнастика в тренінге / Под ред. Н.Ю. Хрящевой. – СПб.: Речь, Институт тренінга, 2000. – 256 с.
47. Психология мотивации и эмоций / под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер и М.В. Фаликман. – М.: Че РО, 2002. – 752с.
48. Роджерс К. Становление человека / Карл Роджерс. – М. : «Прогресс», «Универс», 1994. – 478 с.
49. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2009. – 1096 с.
50. Сидоренко Е.В. Мотивационный тренінг / Е.В. Сидоренко. – СПб.: Речь, 2000. – 234 с.
51. Сотникова М.И. О необходимости развития у детей мотива достижения успехов и мотива избегания неудачи / И. М. Сотникова // Молодой ученый. –2015. – № 22. – С. 907–908.
52. Техтелева Н.В. Особенности субъектности старшеклассников с различной степенью выраженности мотивации достижения успеха Н. В. Техтелева // Современные педагогические и информационные технологии в образовании и медицине: сборник научных статей / под ред. Г.П. Котельникова. – Самара, 2015. – С. 303–305.
53. Тужикова В.И. Представления о будущей профессии старшеклассников с разным уровнем мотивации достижения / В. И. Тужикова // Развитие личности как стратегия современной системы образования: материалы Международной научно–практической конференции. – 2016. – С. 358–362.
54. Узнадзе Д.Н. Психологические мотивации поведения человека / Д. Н. Узнадзе. – М.: Просвещение, 1990. – 219 с.
55. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. – СПб. : Смысл, 2001. – 860 с.

56. Шпиця А.Ю. Емпіричне дослідження мотивації досягнень як чинника самореалізації в студентському віці / А. Ю. Шпиця // Психологія XXI століття: теоретичні та практичні дослідження: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький: Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2020. – Вип. 12. – с. 131-140.
57. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. Ренессанс, 1991. – 304 с.
58. Bauer J. Die pädagogische Beziehung: Neurowissenschaften und Pädagogik im Dialog / Bauer J. – In: Lehren und Lernen, Heft 1/2017. – S. 4-10.
59. Bauer J. Beziehungen: Der Motor unseres Lernens / Bauer J. – In: Psychologie Heute, Okt.-Heft 2006. – S. 20-25.
60. Deci E. L., Ryan R. M. Die Selbstbestimmungstheorie der Motivation und ihre Bedeutung für die Pädagogik / Deci E. L., Ryan R. M. – In: Zeitschrift für Pädagogik. – 39 (1993). – S. 223-238.
61. Looser D. Soziale Beziehungen und Leistungsmotivation / Looser D. Die Bedeutung von Bezugspersonen für die längerfristige Auf-rechterhaltung der Lern- und Leistungsmotivation. – Opladen/Farmington Hills. – 2011.
62. McClelland D. C. Methods of measuring human motivation / D. C. McClelland // Motives in Fantasy, Action, and Society / J. W. Atkinson (Ed.). Princeton (NJ) : Van Nostrand, 1998. – P. 7-42.
63. Schumacher J. Perzipiertes elterliches Erziehungsverhalten / Schumacher J. Konzeptualisierung, diagnostische Erfassung und psychologische Relevanz im Erwachsenenalter. – Frankfurt/M. – 2002. – Pp. 145-159.
64. Shpytsia A. Empirical study on the motivation of achievement in adolescence / Paradigmatic view on the concept of world science: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 1). – August 21, 2020. Toronto, Canada: European Scientific Platform. – 152-154p.

65. Steinberg L. We know some things. Adolescent-parent relationships in retrospect and prospect / Steinberg L. – In: Journal of Research on Adolescence. – 11 (2001). – S. 1-19.